

Siromaštvo i socijalna isključenost osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj

Pecik, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:004995>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-11**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Petra Pecik

**SIROMAŠTVO I SOCIJALNA ISKLJUČENOST OSOBA S INVALIDITETOM U
HRVATSKOJ**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA
Diplomski studij socijalne politike

Petra Pecik

SIROMAŠTVO I SOCIJALNA ISKLJUČENOST OSOBA S INVALIDITETOM U
HRVATSKOJ

DIPLOMSKI RAD

izv. prof. dr. sc. Danijel Baturina

Zagreb, 2024.

Tablica sadržaja

1. Uvod	1
2. Osobe s invaliditetom	2
3. Siromaštvo i socijalna isključenost.....	5
3.1 Siromaštvo.....	5
3.1.1 Apsolutno siromaštvo	6
3.1.2 Relativno siromaštvo	7
3.1.3 Subjektivno siromaštvo.....	9
3.2 Općenito o siromaštvu u Republici Hrvatskoj	10
3.3 Socijalna isključenost.....	12
3.4 Siromaštvo osoba s invaliditetom	16
4. Siromaštvo i socijalna isključenost osoba s invaliditetom u Hrvatskoj – karakteristike i trendovi	19
4.1 Analiza zakonskog i okvira politika usmjerenih otklanjanju siromaštva i socijalna isključenost osoba s invaliditetom.....	21
5. Stanje u Republici Hrvatskoj.....	30
6. Osobe s invaliditetom u sustavu obrazovanja.....	34
7. Sudjelovanje osoba s invaliditetom na tržištu rada	43
8. Rasprava	48
9. Zaključak	51
Literatura.....	53

Siromaštvo i socijalna isključenost osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj

Sažetak: Osobe s invaliditetom nalaze se u nepovoljnom položaju u društvu što se odražava kroz niža postignuća u obrazovanju, a posljedično i radom na slabije plaćenim i manje atraktivnim radnim mjestima. Uz to su u manjoj su mjeri uključene i na tržište rada te su u većem riziku od siromaštva. Osobe s invaliditetom susreću se sa brojnim preprekama u svakodnevnom životu, kao što su prostorne barijere i nedostatak dostupnih usluga. Naknade koje dobivaju često nisu dostatne i ne doprinose smanjenju njihove socijalne isključenosti ili smanjenju rizika od siromaštva. Na pitanje siromaštva i socijalne isključenosti osoba s invaliditetom pokušava se uspješno odgovoriti različitim javnim politikama pomoću adekvatnih rješenja s ciljem poboljšavanja socijalnog položaja osoba s invaliditetom u Hrvatskoj.

Ključne riječi: osobe s invaliditetom, invaliditet, siromaštvo, socijalna isključenost, obrazovanje, zaposlenost, socijalne politike

Poverty and social exclusion of persons with disabilities in the Republic of Croatia

Abstract: People with disabilities are in a disadvantageous position in society, which is reflected in lower achievements in education, and consequently in working in lower paid and less attractive workplaces. In addition, they are included in the labor market to a lesser extent and are at a greater risk of poverty. People with disabilities face numerous obstacles in their everyday life, such as spatial barriers and lack of available services. The benefits they receive are often insufficient and do not contribute to reducing their social exclusion or reducing the risk of poverty. The problem of poverty and social exclusion of persons with disabilities is being successfully addressed by various public policies using adequate solutions with the aim of improving the social position of persons with disabilities in Croatia.

Key words: disabled people, disability, poverty, social exclusion, education, employment, social policies

Izjava o izvornosti

Ja, Petra Pecik pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor/ica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: Petra Pecik

Datum: 23. rujna, 2024.

1. Uvod

Osobe s invaliditetom jedna su od najranjivijih društvenih skupina. Često su diskriminirane te se susreću s otežanim pristupom obrazovanju, tržištu rada, adekvatnom stanovanju i socijalnim uslugama. Osim toga, nailaze i na fizičke prepreke koje smanjuju njihovu mogućnost sudjelovanja u svakodnevnim aktivnostima (Venter i sur. 2002.). Kad se tome pridoda siromaštvo i socijalna isključenost, to upućuje na činjenicu da se osobe s invaliditetom suočene s tim problemima, nalaze u nepovoljnom društvenom položaju. U Republici Hrvatskoj, u 2023. godini živjelo je 657 791 osoba s invaliditetom što predstavlja 17% cjelokupnog stanovništva (Benjak, 2023.). Velik broj osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj ukazuje na važnost ove teme kako za osobe s invaliditetom tako i za hrvatsko društvo. Osobe s invaliditetom žele biti ravnopravni članovi društva što se treba poštovati i omogućiti im jednako sudjelovanje u društvu. O osobama s invaliditetom često se govori u političkom kontekstu i u različitim javnim raspravama te su im namijenjena različita prava i usluge no pitanje je koliko one zaista doprinose boljem položaju osoba s invaliditetom u Hrvatskoj. Ovaj rad će ukazati na potrebu ulaganja većih napora kako bi se značajno popravio društveni položaj ove skupine u Republici Hrvatskoj.

Cilj ovog rada je prikazati siromaštvo i socijalnu isključenost osoba s invaliditetom kroz analizu dosadašnjih politika prema toj skupini u Republici Hrvatskoj. Kroz ovaj rad bit će prikazani dokumenti kojima je uređena politika prema osobama s invaliditetom u Hrvatskoj s posebnim naglaskom na strategije i planove. Oni usmjeravaju razvoj prava te poboljšanje položaja osoba s invaliditetom. Osim toga, prikazat će se koje su karakteristike i trendovi ove problematike, odnosno različite statistike o siromaštvu i socijalnoj isključenosti. S obzirom da su područja rada i obrazovanja osoba s invaliditetom istražena u velikoj mjeri, a povezana su sa socijalnom uključenošću, odnosno isključenošću i ona će biti obuhvaćena ovim radom. Ova područja ključna su kako bi se razumio položaj osoba s invaliditetom u Hrvatskoj te identificirao potencijalni prostor za poboljšanje politika prema ovoj skupini.

2. Osobe s invaliditetom

Postoje različite definicije invaliditeta i osoba s invaliditetom. Definicije su se u prošlosti mijenjale zbog negativnih konotacija. Svjetska zdravstvena organizacija je 1980. u Međunarodnoj klasifikaciji oštećenja, invaliditeta i hendikepa invaliditet definirala kao svako ograničenje ili nedostatak (koji je rezultat oštećenja) sposobnosti obavljanja aktivnosti na način ili u okviru koji se smatra normalnim za ljudsko biće. Svjetska zdravstvena organizacija kasnije je napravila novu klasifikaciju pod nazivom Međunarodna klasifikacija funkcioniranja, invaliditeta i zdravlja u kojoj invaliditet opisuje kao skup poteškoća u funkcionalnosti, ograničenja u obavljanju aktivnosti i restrikcija u sudjelovanju. Također, pojam invaliditeta odnosi se i na negativne aspekte interakcije između pojedinca koja uključuje i njegovo zdravstveno stanje (npr. prisutnost bolesti, poremećaja, ozljeda, trauma, itd.) i njegovih kontekstualnih čimbenika, odnosno okolišnih i osobnih čimbenika (Svjetska zdravstvena organizacija, 2001.).

Dadić i suradnici invaliditet definiraju kao „razvojni proces koji nastaje kao rezultat međudjelovanja osoba s invaliditetom i prepreka koje proizlaze iz okoline, a koje onemogućuju njihovo ravnopravno sudjelovanje u društvu“ (Dadić i sur., 2018.). Prema Zakonu o registru osoba s invaliditetom, osoba s invaliditetom je osoba „koja ima dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu sprječavati njezino puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima“ (Zakon o registru osoba s invaliditetom, NN 63/22). Deklaracija o pravima osoba s invaliditetom koju je Hrvatski Sabor donio 2005. godine definira osobu s invaliditetom kao osobu „koja je zbog tjelesnog i/ili mentalnog oštećenja, privremenog ili trajnog, prošlog, sadašnjeg ili budućeg, urođenog ili stečenog pod utjecajem bilo kojeg uzroka, izgubila ili odstupa od očekivane tjelesne ili fiziološke strukture te je ograničenih ili nedostatnih sposobnosti za obavljanje određene aktivnosti na način i u opsegu koji se smatra uobičajenim za ljude u određenoj sredini“ (Hrvatski sabor, 2005.).

Iako su definicije invaliditeta različite, ukazuju na „suglasnost da je osoba s invaliditetom ona koja ima, ili pak smatra da ima, tjelesno, osjetilno, intelektualno oštećenje ili mentalno oštećenje, ili pak poremećaje autističnog spektra, koje je ograničava u jednoj ili više životnih aktivnosti ili sudjelovanju u društvu“ (Leutar i Buljevac, 2020.). Uz to, Buljevac i Leutar navode

kako je osnova invaliditeta pojedinca utvrđeno zdravstveno stanje, dok je invaliditet uvjetovan promjenama u funkcijama, odnosno mogućnostima tijela. Mogućnosti tijela odnose se na primjer tjelesne, psihičke, intelektualne, osjetilne funkcije te na mogućnosti pojedinca od kojih neke mogu biti na primjer gubitak sluha. Mogućnosti tijela odnose se i na promjene u strukturi tijela kao što je na primjer amputacija potkoljenice ili pareza, Također, u mogućnosti tijela pripadaju i ograničenja u aktivnostima i sudjelovanju. Ograničenja u aktivnostima su primjerice mogućnost samostalnog kretanja, mogućnost samostalnog hranjenja te korištenje sredstava komunikacije. S druge strane, ograničenja u sudjelovanju obuhvaćaju „probleme s uključivanjem u određena područja života poput doživljene diskriminacije tijekom obrazovanja, nemogućnosti pronalaska zaposlenja i nekvalitetne zdravstvene skrbi. Osim prethodno navedenih čimbenika, invaliditet je određen i kontekstualnim čimbenicima. Oni se dijele na okolinske koji određuju invaliditet, a odnose se na okolinu – prihvaćenost u zajednici, stereotipi i predrasude o osobama s invaliditetom, pristupačnost, zakonodavstvo, ekonomski status obitelji pojedinca i postojeći sustav podrške te na osobne koji obuhvaćaju dob, spol, stupanj obrazovanja osobe, sliku o sebi i različita obilježja ličnosti (Leutar i Buljevac, 2020.).

Postoje različite vrste i stupnjevi invaliditeta. Pojam osobe s invaliditetom odnosi se na osobe s tjelesnom invalidnošću, osobe s kroničnim bolestima, osobe s oštećenjima sluha, osobe s oštećenjima vida, osobe s višestrukim oštećenjima, osobe s poremećajima u glasovno-govornoj komunikaciji, osobe s psihičkim i organskim smetnjama te osobe s intelektualnim poteškoćama (Perin i Bacalja, 2015.). Osobe s invaliditetom ranjiva su i marginalizirana skupina u društvu. Svjetska zdravstvena organizacija navodi kako osobe s invaliditetom općenito imaju lošije zdravlje, niža postignuća u obrazovanju, manje ekonomskih mogućnosti i veće stope siromaštva od osoba bez invaliditeta. Objašnjenje leži u nedostatku dostupnih usluga i prisutnosti brojnih prepreka s kojima se suočavaju u svakodnevnom životu (Svjetska zdravstvena organizacija, 2011.).

Prema istraživanju Eurostata iz 2022. godine, u Europskoj uniji je 27,0 % stanovništva u dobi od 16 godina na dalje prijavilo neka ili ozbiljna dugotrajna ograničenja u svojim uobičajenim aktivnostima zbog zdravstvenih problema što je kasnije u izvještaju interpretirano kao invaliditet. U državama članicama EU-a, najniži udio ljudi koji su prijavili invaliditet 2022. bio je 14,6 % u Bugarskoj i 15,1 % na Malti, dok je u Finskoj iznosio 33,9 %, u Portugalu 34,0 %, slijedi ga

Danska s 36,1 % te Latvija s 38,5 %. Estonija je zabilježila najveći udio ljudi koji su prijavili ozbiljna ograničenja, njih 10,3 %, s druge strane Danska je imala najveći udio stanovništva koji je prijavio određena ograničenja, njih čak 29,2 %. Ozbiljna ograničenja prijavilo je oko 8,5% hrvatskih ispitanika, dok je neka ograničenja prijavilo 32% ljudi (Eurostat, 2022.a).

Pravobranitelj osoba s invaliditetom navodi da je u Registru osoba s invaliditetom u ožujku 2023. godine bilo evidentirano je 645 231 osoba s invaliditetom, od ukupnog broja osoba u registru 363 716 je muškaraca, a brojku od 281 515 čine žene (Pravobranitelj za osobe s invaliditetom, 2022.).

Potrebno je predstaviti specifičnosti načina života i društvenog položaja osoba s invaliditetom. Ekonomski status osoba s invaliditetom nizak je kako u razvijenim zemljama tako i u zemljama u razvoju te je niži dohodak osoba s invaliditetom povezan i s njihovom nižom uključenošću u tržište rada od osoba bez invaliditeta (WHO, 2009., prema Schur i sur., 2013.). Osim što im je ekonomski status nizak, osobe s invaliditetom imaju dodatne troškove povezane sa pomagalicama koja koriste kao što su kolica i slušni aparat. Iako osobe s invaliditetom mogu dobiti određenu pomoć da pokriju dio takvih troškova, istraživanje provedeno u Ujedinjenom Kraljevstvu pokazalo je kako je više od 90% osoba s invaliditetom moralo pokriti ostatak troškova (Zaidi i Burchardt, 2005., prema Schur i sur., 2013.). Troškove mogu imati i njihove obitelji primjerice za pomoć u kući (Schur i sur., 2013.). Jedan od važnih čimbenika društvenog položaja osoba s invaliditetom je i posao. Istraživanje koje su proveli Galvão i suradnici metodom intervjua pokazalo je da rad igra središnju ulogu u životu osoba s invaliditetom te se one osjećaju vrlo predano poslu, dok s druge strane nerad vide kao izvor nemira zbog dosade i izolacije, odnosno predstavlja izvor patnje ispitanika. Ovo istraživanje, također je pokazalo kako je posao važan za njihovu participaciju u društvenoj strukturi, odnosno da je posao čimbenik njihove integracije u društvo (Galvão i sur., 2018.). Prema Limi i suradnicima posao za osobe s invaliditetom ne predstavlja samo izvor prihoda, nego posao doživljavaju kao bijeg od socijalne izolacije i stigme te kao način postizanja neovisnosti, a ne samo kao način postizanja društvenih veza. Također, navode kako socijalna integracija osobama s invaliditetom donosi osjećaje jednakosti koji doprinose rušenju društvenog stereotipa koji obilježava ljude kao nedovoljne i nesposobne (Lima i sur., 2013., prema Galvão, 2018.). Europska komisija navodi kako je zaposlena samo polovina osoba s invaliditetom, dok je to slučaj za tri četvrtine osoba bez invaliditeta. Uz to, „samo 29,4%

osoba s invaliditetom stekne visokoškolsku kvalifikaciju, dok je to slučaj za 43,8% osoba bez invaliditeta“ (Europska komisija, 2024.). Osim prethodno navedenih poteškoća, potrebno je osvrnuti se i na pristupačnost. Prema Venter i suradnicima postoje socijalne, psihološke i strukturalne barijere pristupačnosti za osobe s invaliditetom koje žive u urbanim područjima. Socijalne barijere odnose se na troškove, komunikaciju, svijest o invaliditetu te nedostatku pomoći. Psihološke barijere obuhvaćaju osobnu sigurnost i nisko samopouzdanje, dok se strukturalne odnose na infrastrukturu, pješačko okruženje, informacije, dizajn vozila te na planiranje (Venter i sur., 2002.). Važno je napomenuti da osobe s invaliditetom žele biti dio društva kao što to žele i osobe bez invaliditeta. Žele da se na njih gleda kao na punopravne građane i da se prema njima postupa jednako i s poštovanjem. Organizacije za prava osoba s invaliditetom teže punom građanstvu i sudjelovanju osoba s invaliditetom (Houten i Bellemakers, 2002., prema de Ven i sur., 2005.).

3. Siromaštvo i socijalna isključenost

3.1 Siromaštvo

Förster navodi kako se siromaštvo može odrediti kao stanje u kojem pojedinac ili kućanstvo nije u mogućnosti zadovoljiti jednu ili više svojih osnovnih potreba te da je identificiranje tih osnovnih potreba kako teorijski tako i empirijski složeno (Förster, 1994.). Ramprakash (1994.) navodi kako će siromašnima biti percipirane one osobe kojima su resursi, bilo materijalni, socijalni ili kulturni toliko ograničeni da doprinose njihovoj isključenosti iz minimalno prihvatljivog načina života koji se odvija u državama članicama Europske Unije (Ramprakash, 1994., prema Šućur, 2001.). Ujedinjeni narodi navode kako je siromaštvo više od samog nedostatka prihoda. Ono se sastoji od niza različitih socioekonomskih dimenzija kao što su mogućnost pristupa uslugama i mjerama socijalne zaštite, izražavanje mišljenja i izbora, moć pregovaranja, društveni status te pristojan posao i prilike. Osim toga, siromaštvo je i temeljni uzrok mnogih kršenja ljudskih prava i prava na rad. Ujedinjeni narodi također ukazuju na siromaštvo zaposlenih osoba i prepreke s kojima se zaposlene osobe suočavaju kao što su ograničen pristup adekvatnim radnim uvjetima, niske plaće i nepostojanje socijalne zaštite. Često se s ovim problemima susreću radnici migranti, žene, radnici s invaliditetom i privremeni radnici (United Nations Global Compact, 2024.).

Važno je osvrnuti se i na razdoblja života kada se pojedinci češće nalaze u siromaštvu. Prema Šućuru, pojedinac se prvi put nalazi u siromaštvu u djetinjstvu, kada roditelji skrbe o velikom broju ovisnih osoba i kada zarade jednog člana obitelji nisu dovoljne da bi se podmirile potrebe obitelji. Rizik siromaštva rjeđi je u mladosti, u periodu kada mlada osoba napušta kuću ili počinje sama zarađivati za život. Do pogoršanja ekonomske situacije ponovo dolazi kada se pojedinac oženi i dobije vlastitu djecu. To razdoblje traje dok djeca ne odrastu i postanu financijski samostalna ili dok ne počnu napuštati roditeljsku kuću radi zasnivanja vlastite obitelji. Nakon toga roditelji prolaze kroz povoljnije razdoblje, koje traje do početka starosti. U starosti se mnogi nalaze u stanju permanentnog siromaštva zbog pada radne sposobnosti te slabo razvijenoga mirovinskog osiguranja (Šućur, 2014.). Različiti izvori siromaštvo najčešće dijele na apsolutno i relativno.

3.1.1 Apsolutno siromaštvo

Koncept apsolutnog siromaštva pojavio se prije relativnog siromaštva (Šućur, 2001.). Različiti su stavovi vezani uz apsolutno siromaštvo. Iako postoje poteškoće u pronalaženju zajedničke definicije, traženje konsenzusa važan je zadatak kako teorijski i empirijski, no i u praksi jer bi takva definicija mogla služiti kao vodič javnih politika osmišljenih za borbu protiv siromaštva (Santos, 2017.). Definicije apsolutnog siromaštva se razlikuju, ali su često usmjerene na potrebe pojedinca za fiziološkom efikasnošću. Prema Kopenhagenskoj deklaraciji koja je usvojena na Svjetskom socijalnom samitu za socijalni razvoj, 1995. godine, termin *apsolutno siromaštvo* predstavlja stanje koje je obilježeno ozbiljnim uskraćivanjem osnovnih ljudskih potreba, uključujući hranu, sigurnu pitku vodu, zdravlje, sanitarne uvjete, sklonište, obrazovanje i informacije. Ono ne ovisi samo o приходima, nego i o pristupu socijalnim uslugama (Spicker i sur., 2007.). Svoje viđenje apsolutnog siromaštva pružili su i Mowafi i Khawaya, oni tvrde da se apsolutno siromaštvo odnosi na skup resursa koje osoba mora steći kako bi održala minimalni standard života za preživljavanje. Prema njima, apsolutno siromaštvo je "pitanje akutne deprivacije, gladi, prerane smrti i patnje" (Mowafi i Khawaya, 2005.). Isti autori navode kako je iz perspektive ljudskih prava odgovornost država osigurati svojim građanima pristup razini dobara koja zadovoljavaju njihovo osnovno pravo na zdravlje i blagostanje. Sociolog Townsend 1979. godine zaključio je kako su siromašni pojedinci, obitelji i skupine oni kojima nedostaju resursi da pribave hranu, sudjeluju u aktivnostima, da osiguraju ispunjenje potreba i životne uvjete koji su uobičajeni i prihvaćeni u društvu kojem pripadaju (Townsend, 1979., prema Šućur, 2006.a).

Apsolutni pristup siromaštvu definira apsolutni minimum za preživljavanje u smislu osnovnih potreba, a one se odnose na hranu, odjeću, stanovanje i slično. Zbroj troškova ovih dobara i usluga tada čini liniju niskih prihoda. Jedan takav primjer je Indeks siromaštva Uprave za socijalnu sigurnost SAD-a, koji je razvio Orshansky sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Apsolutna granica siromaštva dobivena na taj način prilagođava se na godišnjoj razini prema Indeksu potrošačkih cijena (Förster, 1994.).

Förster također navodi kako se uobičajena upotreba apsolutnih linija niskih prihoda i siromaštva u političkim raspravama može objasniti činjenicom kako one analitičarima omogućuju lako kvantificiranje učinaka socijalnih programa, a posebno programa održavanja prihoda usmjerenih prema siromašnima u kratkom ili srednjem roku. S druge strane, pojavljuju se poteškoće kada se mora promijeniti osnovica apsolutne mjere kao što je košarica potreba. Također, teško je uspoređivati stanje među državama jer se apsolutne mjere uvijek definiraju na nacionalnoj razini (Förster, 1994.). Važno je dotaknuti se i pojma ekstremnog siromaštva. Svjetska banka prikazuje podatke prema kojima gotovo 700 milijuna ljudi diljem svijeta živi u ekstremnom siromaštvu, odnosno preživljava sa manje od 2,15 dolara dnevno. Zabrinjavajuća je i činjenica kako gotovo 50% svjetske populacije živi sa manje od 6,85 dolara dnevno što je mjera koja se koristi za zemlje s višim i srednjim dohotkom. Cilj Svjetske banke je iskorijeniti ekstremno siromaštvo na globalnoj razini do 2030. godine, no to sa trenutnim stopama napretka nije moguće te se procjenjuje da će 2030. godine u ekstremnom siromaštvu biti gotovo 600 milijuna ljudi. Svjetska banka desetljećima je kontinuirano smanjivala stope ekstremnog siromaštva, no period kriza između 2020. i 2022. godine rezultirao je gubitkom od oko tri godine napretka (Svjetska banka, 2023.).

3.1.2 Relativno siromaštvo

Relativno siromaštvo je siromaštvo koje se definira u usporedbi s položajem drugih ljudi u gospodarstvu. To znači da osoba može biti siromašna u relativnom smislu čak i ako nije siromašna u apsolutnom smislu, odnosno može zadovoljiti svoje osnovne potrebe. Relativno siromaštvo može se promatrati kroz relativan položaj unutar društva ili na međunarodnoj razini. Relativno siromaštvo može se smatrati i važnim fenomenom u društvima u kojima nema akutnog problema s apsolutnim siromaštvom. Smatra se da je etički manje problematično od apsolutnog siromaštva (Eskelinen, 2011.).

Prema Šućuru, relativno siromaštvo određuje se „u odnosu na standard života koji je, sukladno trenutnim konvencijama, prihvatljiv i pristojan, s tim da su te konvencije podložne promjenama. Polazi se od opće razine blagostanja u nekoj zajednici i činjenice da su jedni siromašni tek u usporedbi s drugim članovima zajednice“ (Šućur, 2001.). Prosječni životni standard se mijenja te se s njime mijenjaju i definicije siromaštva. Relativno siromaštvo može se još promatrati i kao pitanje neuspjeha distributivne pravde, dok se apsolutno siromaštvo vidi kao neuspjeh u ispunjavanju zahtjeva osnovnog dostojanstva ljudskih bića ili čak neuspjeh u ispunjavanju ljudskih prava. Relativno siromaštvo i apsolutno siromaštvo odnose na pitanja globalne pravde, ali na dvije različite razine (Eskelinen, 2011.). Mowafi i Khawaya relativno siromaštvo promatraju kroz činjenicu koliko pojedinac ili kućanstvo stoje lošije u odnosu na druge u istom društvu. Smatraju da relativno siromaštvo ne pokazuje ranjivost na smrtnost ili akutnu patnju, već na razinu nejednakosti. Zaključuju da nemogućnost pristupa dobrima ili uslugama koje se smatraju normom mogu učiniti osobu siromašnom (Mowafi i Khawaya, 2005.). Townsend govori kako je relativno siromaštvo povezano s uvjetima u kojima pojedinci žive te sa pogodnostima koje su uobičajene u bilo kojem društvu. Također, tvrdi kako je različita definicija relativnog siromaštva potrebna svakom društvu pa čak i svakoj relativno autonomnoj zajednici (Townsend 1979., prema Shaw, 1988.). Važno je napomenuti kako je siromaštvo dinamična, a ne statična pojava. „Ono što je nekad bilo luksuz, danas je postalo neizostavni dio životnog standarda bez kojeg se ne može zamisliti život“ (Šućur, 2001.).

Uz koncept relativnog siromaštva, važno je spomenuti i materijalnu deprivaciju. Ovaj koncept temelji se na shvaćanju siromaštva kao višedimenzionalnog fenomena. Ekonomisti vide uzorke siromaštva u niskom dohotku, dok drugi autori objašnjavaju siromaštvo na način da se ono manifestira u svim područjima života (na primjer u područjima stanovanja i zdravstvenog statusa).

Prethodno spomenutim pojmovima može se pridodati i siromaštvo fokusirano na funkcioniranje i sposobnosti osoba. Sen smatra kako pravi fokus siromaštva nije ni na robama (dobra), osobnim karakteristikama pa niti na konceptu korisnosti, već u stvarnim slobodama ljudi koji moraju shvatiti što žele. Sposobnost se može odrediti kao vrsta slobode koja omogućava pojedincu da odabere vrstu funkcioniranja njegovih preferencija u širem rasponu mogućih opcija (Sen 1992., prema Santos, 2017.). Sen naglašava da je potrebno sposobnost uzeti kao apsolutnu komponentu, dok se dobra potrebna za funkcioniranje na odgovarajući način mogu uzeti kao

relativna komponenta. Važno je napomenuti kako su društveni procesi važni za definiranje zajedničkog životnog standarda među pojedincima u određenoj zajednici. Prema ovom stajalištu, srž siromaštva je u činjenici da siromašni nemaju jednak spektar mogućnosti kao što ga imaju osobe koje nisu u siromaštvu. Siromaštvo se može promatrati kao deficit osnovnih sposobnosti koje ljudi trebaju imati kako bi živjeli svoj život (Santos, 2017.). Pojmom siromaštva sposobnosti bavili su se i Laderchi i suradnici. Prema njima, ono se odnosi na deprivaciju osobe ili nemogućnost osobe da razvije sposobnosti da ostvari određenu razinu funkcioniranja. Ovaj pristup počiva na tvrdnji da su monetarna sredstva nužan uvjet te da su za razvoj sposobnosti osobe potrebni i drugi resursi da bi se spriječila pojava siromaštva (Laderchi i sur., 2003., prema Kwadzo, 2015.).

3.1.3 Subjektivno siromaštvo

Osim apsolutnog i relativnog siromaštva, važno je spomenuti i pojam subjektivnog siromaštva. Ono se odnosi na percepciju pojedinaca o situaciji u kojoj se nalaze s obzirom na prihode i životne uvjete. Definira se na temelju odgovora ispitanika na pitanje o tome koji im je prihod potreban da zadovolje osnovne potrebe. Ova mjera siromaštva uzima u obzir subjektivne procjene ljudi o njihovom blagostanju i nudi uvid u to gdje se ekonomske teškoće i siromaštvo doživljavaju u društvu (Kuivalainen, 2014.). Šućur (2006.b) navodi kako se najjednostavniji način mjerenja subjektivnog siromaštva sastoji u tome da se ispitanici ispituju smatraju li se siromašnima ili ne. Nedostatak ove metode mjerenja siromaštva vidi se u tome što nije moguće znati koju razinu dohotka ispitanici smatraju linijom siromaštva. “Subjektivne linije siromaštva, u pravilu, rezultiraju najvišim stopama siromaštva” (Deleeck i sur., 1995., prema Šućur, 2006.b). U mnogo slučajeva, “te su linije na takvoj razini da je vrlo teško tvrditi kako su kućanstva ispod njih siromašna, barem u tom smislu da ne mogu zadovoljiti neke osnovne potrebe. Subjektivne linije znatno su više podložne fluktuacijama nego druge linije siromaštva, jer ovise o aspiracijama ljudi i promjenama referentnih grupa. Osim toga, subjektivne stope siromaštva jako ovise o konstrukciji pitanja kojima se prikupljaju odgovori građana o potrebnim prihodima” (Šućur, 2006.b).

Siromaštvo ima brojne posljedice za ljude koji su suočeni s njim. One su prisutne u različitim aspektima života. Siromašni imaju veći rizik od pojave obiteljskih problema, uključujući razvod i nasilje u obitelji. To se objašnjava kroz činjenicu da se obitelji nose sa puno stresa kao što su vođenje kućanstva, briga o djeci, plaćanje računa i slično. Obitelji koje su siromašne suočavaju

se sa više stresa zbog svog siromaštva. Kad se pojave obiteljski problemi, siromašne obitelji imaju manje resursa za rješavanje istih od imućnijih obitelji. Osim obiteljskih, sa siromaštvom su povezani i zdravstveni problemi. Kod siromašnih je prisutna veća vjerojatnost da će im se javiti različite vrste zdravstvenih problema kao što su smrtnost dojenčadi, rana smrtnost u odrasloj dobi i mentalne bolesti. Uz to, postoji mogućnost da će siromašna djeca imati neadekvatnu prehranu te će im se dijelom zbog toga razviti zdravstveni, kognitivni i problemi u ponašanju. Ti problemi, s druge strane, povezani su sa smanjenom sposobnošću postizanja uspjeha djece u školi i dobivanja stabilnog zaposlenja u odrasloj dobi što rezultira generacijskim siromaštvom (Creative Commons license, 2010.). Siromašni imaju više izgleda biti beskućnici od osoba koje nisu siromašne. Također, vjerojatnije je da će živjeti u trošnim kućama te da neće biti u prilici kupiti vlastiti dom. Mnoge siromašne obitelji na stanarinu troše više od polovice svojih mjesečnih prihoda te često žive u siromašnim četvrtima u kojima nema mogućnosti za posao, kvalitetnih škola i ostalih značajki modernog života koje bogatiji ljudi uzimaju zdravo za gotovo. Američki podaci pokazuju kako siromašni ljudi čine najveći dio njihovog uličnog kriminala, ali su također i najvećim djelom žrtava kriminala. Razlozi su duboka frustracija te stres života u siromaštvu, ali i činjenica da mnogi siromašni ljudi žive u četvrtima s visokim stupnjem kriminala. U takvim uvjetima postoji veća vjerojatnost da će djeca odrastati pod utjecajem starijih vršnjaka koji se već bave kriminalom. Stopa siromašnih kućanstava u SAD-u 2000. bila je gotovo dvostruko veća od kućanstava u Europi (Creative Commons license, 2010.).

3.2 Općenito o siromaštvu u Republici Hrvatskoj

Mnoge europske zemlje imaju prilično dugu tradiciju znanstvenog praćenja siromaštva, dok se Hrvatska tek krajem dvadesetog stoljeća počinje na metodološki korektan način baviti problemom siromaštva. Do 1998. godine u Hrvatskoj nisu postojali nikakvi relevantni pokazatelji o siromaštvu koji bi se mogli koristiti u komparativne svrhe. Osim toga, siromaštvo kao predmet istraživanja u razdoblju socijalizma nije bilo u fokusu istraživača te se nije priznavalo kao ozbiljan društveni problem. Uz to, zbog rata i okupiranosti dijela teritorija tijekom 1990-ih godina znanstvena istraživanja o siromaštvu na području Republike Hrvatske vremenski su odgođena (Šućur, 2004.).

Kako bi se uopće moglo baviti pitanjem usporedbe siromaštva tijekom određenog razdoblja, potrebno je imati reprezentativan uzorak, treba koristiti iste linije, iste ekvivalentne ljestvice te imati identične upitnike za prikupljanje podataka o materijalnom blagostanju pojedinaca i kućanstava. Ti uvjeti ispunjeni su u Republici Hrvatskoj tek za razdoblje od 2001. do 2003. godine, iako je prvo reprezentativno istraživanje provedeno još 1998. godine, a provela ga je Svjetska banka. Glavni nedostatak navedenog istraživanja sastoji se u uzorkovanju, odnosno uzorkom se nije obuhvatilo cjelokupno stanovništvo Hrvatske. U uzorku nije bila obuhvaćena istočna Slavonija i Dalmatinska zagora koje su bile okupirane. Osim toga, stope siromaštva i ostali pokazatelji korišteni u istraživanju dobiveni su na temelju potrošnje, a ne dohotka. Uzevši u obzir da se Eurostat u svojim izračunima siromaštva koristi dohotkom kako bi se jednostavnije prikupili podaci i izračunali indikatori siromaštva, Državni zavod za statistiku je zbog mogućnosti međunarodnog uspoređivanja odlučio započeti s korištenjem dohotka kao pokazatelja materijalnog blagostanja. Ta promjena je uzrokovala i promjene u izboru linije siromaštva. Stoga se danas umjesto apsolutne linije siromaštva u Hrvatskoj koriste relativne linije siromaštva (Šućur, 2004.). Upotreba tih linija dovela je i do promjene termina koji se koriste. Primjerice, po uzoru na Eurostat, Državni zavod za statistiku ne govori o stopama siromaštva, nego osobama u riziku od siromaštva te je ova promjena vezana za trend potiskivanja i odbacivanja koncepta apsolutnog siromaštva u nekim zemljama Europske Unije. Šućur naglašava kako je legitimno postaviti pitanje mjere li relativne linije nejednakost ili siromaštvo (Šućur, 2004.).

Pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti za opću populaciju Republike Hrvatske prikupljeni su Anketom o dohotku stanovništva provedenom u 2020. godini (MROSP, 2021.a). Prema rezultatima ankete, stopa rizika od siromaštva u 2020. u Republici Hrvatskoj iznosila je 18,3%, dok je prag rizika od siromaštva za jednočlano kućanstvo iznosio 35 124 tadašnjih kuna, odnosno otprilike 4 660 eura na godinu. Prag rizika za kućanstvo s dvije odrasle osobe i dvoje djece iznosio je 73 761 kunu, što predstavlja gotovo 9 785 eura na godinu. Ispitivani pokazatelj osoba u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti u 2020. iznosio je 23,2%, a on se odnosi na “postotak osoba koje su u riziku od siromaštva ili u teškoj materijalnoj deprivaciji ili žive u kućanstvima s vrlo niskim intenzitetom rada” (MROSP, 2021.a). Stopa materijalne deprivacije i stopa teške materijalne deprivacije u 2020. godini iznosili su 17,4%, odnosno 6,9%. U Nacionalnom planu borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti za razdoblje od 2021. do 2027. godine stopa rizika od siromaštva “osnovni je pokazatelj siromaštva, a predstavlja postotak

osoba koje imaju raspoloživi ekvivalentni dohodak ispod praga rizika od siromaštva” (MROSP, 2021.a). Osim toga, “prag rizika od siromaštva postavljen je na 60% srednje vrijednosti (medijana) ekvivalentnog raspoloživog dohotka svih kućanstava” (MROSP, 2021.a). Stopa rizika od siromaštva u RH 2019. godine iznosila je 18,3% što je Hrvatsku svrstalo u osam zemalja s najvećom stopom rizika od siromaštva u Europskoj uniji. Prosjek od 18,3% lošiji je od prosjeka Europske Unije, koji je iznosio 16,5% (MROSP, 2021.a).

Noviji podaci Državnog zavoda za statistiku (2023.) pokazuju sljedeće stanje – stopa rizika od siromaštva prošle godine iznosila je 19,3%, dok je prag rizika od siromaštva za jednočlano kućanstvo iznosio 5 924 eura na godinu. Za kućanstvo s dvije odrasle osobe i dvoje djece mlađe od 14 godina prag je iznosio 12 440 eura. „Usporedba osnovne stope rizika od siromaštva i stope rizika od siromaštva prije socijalnih transfera pokazuje da izuzimanje socijalnih transfera iz dohotka utječe na povećanje postotka osoba koje su u riziku od siromaštva s osnovnih 19,3% na stopu od 24,4%. Ako se iz dohotka izuzmu i socijalni transferi i mirovine, tada stopa rizika od siromaštva iznosi 38,4%“ (Državni zavod za statistiku 2024.). Zbog lakšeg računanja u nastavku će biti prikazan primjer jednočlanog kućanstva osobe s invaliditetom koja živi samo od nekadašnje naknade - osobne invalidnine (sada je to inkluzivni dodatak i ne postoji jedinstveni iznos već postoje različite kategorije korisnika) (Vlada Republike Hrvatske, 2022.). Ako je osoba s invaliditetom u 2023. godini primala oko 232 eura (nekadašnjih 1 750 kuna) osobne invalidnine, u toj godini dobila je 2 784 eura primanja. S obzirom na prethodno prikazan prag rizika od siromaštva, možemo vidjeti kako se osobe u takvoj situaciji nalaze u izrazito nepovoljnom položaju. Ukoliko je ista osoba ostvarila i pravo na zajamčenu minimalnu naknadu, niti s njom nije prelazila prag siromaštva za jednočlano kućanstvo. Prema Šućuru, „visine naknada socijalne pomoći vrlo su niske i omogućuju vrlo malom broju korisnika da pobjegne iz siromaštva“

3.3 Socijalna isključenost

Prema Šućuru, veliku ulogu u popularizaciji socijalne isključenosti imala je Europska unija. Ona je omogućila ulazak koncepta socijalne isključenosti u međunarodni prostor i institucionalno je uvela pojam socijalne isključenosti u politički i istraživački diskurs te ga je nametnula svojim članicama koje imaju različite kulture i služe se različitim jezicima (Šućur, 2004.). Smatra se da je socijalna isključenost širi i dinamičniji koncept od siromaštva (Kronborg Bak, 2018.). Socijalna isključenost „odnosi se na nemogućnost uživanja razine sudjelovanja koju

većina društva uzima zdravo za gotovo. To je složen, višedimenzionalan, višeslojan i dinamičan koncept koji je proces socijalne isključenosti u EU-u definirao kao proces kojim su određeni pojedinci gurnuti na rub društva i spriječeni od potpunog sudjelovanja zbog svog siromaštva ili nedostatka osnovnih kompetencija i mogućnosti cjeloživotnog učenja ili kao posljedica diskriminacije“ (Eurostat, 2010., prema MROSP, 2021.a). To se očituje i u obrazovanju, mogućnosti zaposlenja i stjecanja prihoda te udaljava pojedince od aktivnosti u zajednici. No, treba naglasiti kako se ovaj pojam ne koristi samo u raspravama europskih zemalja. Tema socijalne isključenosti bila je vrlo važan dio Kopenhaškog samita UN-a o društvenom razvoju 1995. godine.

Odjel Ujedinjenog Kraljevstva za međunarodni razvoj definira socijalnu isključenost kao proces u kojem se određene skupine nalaze u sustavno nepovoljnom položaju jer su diskriminirani na temelju neke karakteristike (Khan i sur., 2015., prema UENCE, 2022.) Skupine koje se nalaze pod posebnim rizikom od socijalne isključenosti su starije osobe i umirovljenici, mladi odrasli, samohrani roditelji te bolesne osobe i osobe s invaliditetom (Barnes i sur., 2002., prema UENCE, 2022.). S druge strane, The Social Exclusion Unit (1997.) socijalnu isključenost definira kao skraćenu oznaku za ono što se može dogoditi kada pojedinci ili područja pate od kombinacije problema kao što su nezaposlenost, slabe vještine, niski prihodi, loše stanovanje, okoliš visokog kriminala, loše zdravlje te raspad obitelji, iako istovremeno navodi kako ova definicija ne uspijeva identificirati što se događa (The Social Exclusion Unit, 1997., prema Levitas, 2006.). Walker i Walker (1997.) socijalnu isključenost opisuju kao dinamički proces isključenja iz bilo kojeg društvenog, ekonomskog, političkog i kulturnog sustava koji određuje društvenu integraciju osobe u društvo (Walker i Walker, 1997., prema Levitas, 2006.).

Millar navodi kako postoji određeni konsenzus u literaturi o socijalnoj politici te da materijalno siromaštvo nije isto što i socijalna isključenost. Iako različite studije pokazuju da neki ljudi i skupine doživljavaju visoke stope socijalne isključenosti mjerene različitim pokazateljima, ne postoji velik stupanj preklapanja između različitih dimenzija (Millar, 2007.). Prema Burchardt, Le Grand i Piachaud, važne dimenzije vezane uz socijalnu isključenost su potrošnja (mjeri se sposobnošću kupnje dobara i usluga te štednjom), proizvodnja (mjeri se sudjelovanjem u ekonomski ili društveno vrijednim aktivnostima), politički angažman (mjeri se uključenošću u donošenje odluka na lokalnoj ili nacionalnoj razini) i društveni angažman (mjeri se redovitošću i učestalošću susreta s obitelji, prijateljima i susjedima) (Burchardt i sur., 2002., prema Millar,

2007.). S druge strane četiri važne dimenzije socijalne isključenosti prema Gordon i suradnicima su osiromašenje (mjeri se nedostatkom materijalnih sredstava), isključenost s tržišta rada (nedostatak posla, loši uvjeti i kvaliteta rada), isključenje usluga (nedostatak pristupa javnim i privatnim uslugama) te isključenje iz društvenih odnosa (pet ključnih područja – nesudjelovanje u zajedničkim aktivnostima, opseg i kvaliteta društvenih mreža, podrška koju ljudi mogu tražiti rutinski u krizi, odstupanje od političkih i građanskih aktivnosti i zatvorenost koja proizlazi iz straha od zločina) (Gordon i sur., 2000., prema Millar, 2007.).

Prema Šućuru, u socijalnoj isključenosti najčešće se nalaze „oni članovi društva koji ne mogu, a željeli bi sudjelovati u normalnim aktivnostima građana tog društva, ali im to onemogućuju čimbenici izvan njihove kontrole“ (Šućur, 2018.). Navodi kako se isključenost može odnositi na različite dimenzije društvenog života te da su vrlo često te dimenzije međusobno povezane (isključenost iz tržišta rada, ekonomska, kulturna isključenost, socijalna izolacija, prostorna i institucionalna isključenost). Osim toga, smatra da je socijalna isključenost u protivnosti s načelom socijalne pravde, bez obzira bila ona dobrovoljna ili nedobrovoljna. Načelo pravednosti „podrazumijeva jednakost šansi i mogućnosti, ali i pravednu raspodjelu materijalnih resursa u društvu“ (Šućur, 2018.). Također, socijalna isključenost narušava društvenu solidarnost koja se odnosi na sudjelovanje u zajedničkim institucijama i dijeljenje zajedničkih iskustava. Kada nedostaje socijalna solidarnost, tada ne postoji empatija niti suosjećanje većine sa socijalno izoliranim manjinom (Šućur, 2018.).

Neke društvene skupine susreću se s većim rizikom od siromaštva i socijalne isključenosti u usporedbi s općom populacijom i izdvaja ih se kao ranjive skupine. To su osobe s invaliditetom, migranti i etničke manjine i druge skupine (Eurostat, 2010., prema MROSP, 2021.a). Velik broj znanstvenika slaže se da se isključenost može promatrati kao neuspjeh jednom ili više socijalnih sustava. To se odnosi na demokratsko-pravni sustav (on osigurava građansku ili civilnu integraciju), radno-tržišni sustav (promiče ekonomsku integraciju) te na obiteljski sustav i sustav lokalne zajednice (koji osigurava interpersonalnu integraciju) (Vlemnickx i Bergham, 2001; Choffe, 2001; Alden i Thomas, 1998 i Saraceno 2001, prema Šućur, 2004.). Kako bi se bolje razumio pojam socijalne isključenosti, treba navesti i objasniti dimenzije i indikatore socijalne isključenosti. One će biti prikazane u tablici u nastavku.

Tablica 1.1
 Dimenzije i indikatori socijalne isključenosti

	Dimenzije	Indikatori
Distribucijske/ Materijalne	<ul style="list-style-type: none"> • tržište rada • životne potrepeštine <ul style="list-style-type: none"> • dohodak • obrazovanje • stambeni uvjeti • rezidencijalno područje <ul style="list-style-type: none"> • zdravlje 	<ul style="list-style-type: none"> • dugotrajna nezaposlenost • neadekvatan životni standard <ul style="list-style-type: none"> • ispod linije siromaštva • bez ikakvih kvalifikacija • manje od sobe po osobi/bez kupatila ili wc • loši životni uvjeti u kvartu + osjećaj nesigurnosti • loše zdravstveno stanje
Relacijske/ participativne	<ul style="list-style-type: none"> • socijalne veze • politička participacija <ul style="list-style-type: none"> • anomija • obiteljske mreže 	<ul style="list-style-type: none"> • nema bliskih prijatelja + ograničene šanse za kontakt s ljudima • pesimizam glede političkog utjecaja + odsustvo interesa za politiku • osjećaj usamljenosti + prekompliciran život samački život/raspad obitelji
Dugoročna perspektiva	<ul style="list-style-type: none"> • razvoj životnih uvjeta u određenom periodu 	<ul style="list-style-type: none"> • stalno loši životni uvjeti u zadnjih nekoliko godina
Subjektivna perspektiva	<ul style="list-style-type: none"> • subjektivna percepcija isključenosti 	<ul style="list-style-type: none"> • zadovoljstvo mogućnošću participacije u društvenom životu / osjećaj isključenosti iz društva

Izvor: Šućur, 2004.

Prema istom autoru, postoje značajne poteškoće u načinu na koji se analiziraju indikatori isključenosti (Šućur, 2004.).

Moguće je dimenzije promatrati odvojeno, ali takva analiza ne doprinosi socijalnoj isključenosti kao distinktivnom konceptu. „Ako je netko depriviran samo u distribucijskom (materijalnom) pogledu, on će biti siromašan, slabo obrazovan, nezaposlen, ali ne i “socijalno isključen” (Šućur, 2004.). S druge strane, moguće je analizirati socijalne skupine prema stupnju kumulacije nepovoljnih okolnosti (dimenzija). Ta bi analiza bila višedimenzionalna, ali ne bi uzimala uvijek u obzir povezanost distribucijskih i relacijskih dimenzija, iako rast broja materijalnih dimenzija u pravilu rezultira većom relacijskom isključeñošću. Oni koji nisu materijalno deprivirani znatno su rjeđe suočeni s nedovoljnom participacijom u društvenom životu. Prema tome, ako polazimo od toga da je bit socijalne isključenosti u slabljenju ili kidanju socijalnih veza i s druge strane, u multidimenzionalnoj depriviranosti, onda ćemo nekoga smatrati isključenim samo ukoliko je isključen na više dimenzija, s tim da jedna od tih dimenzija mora biti relacijska“ (Šućur, 2004.). Također, socijalna isključenost može se analizirati i kao suženi koncept. Tada se može govoriti o „pravoj ili stvarnoj isključenosti“. “Prava” isključenost može se odrediti kao kombinacija objektivne i subjektivne isključenosti, uz napomenu da bi objektivna isključenost

uključivala kombinaciju dvije i više distribucijskih dimenzija i barem jednu relacijsku dimenziju. Subjektivna isključenost odnosi se na subjektivnu ocjenu mogućnosti participacije u društvenom životu. “Stvarno” isključeni susreću se s „materijalnom deprivacijom i imaju ograničene šanse u socijalnoj participaciji. Čak i oni sami primjećuju kako nisu u potpunosti socijalno integrirani“ (Šućur, 2004.). Prema Peaceu, u različitim izvorima europske socijalne politike pojavljuje se najmanje 15 vrsta isključenosti koje se mogu povezati sa konceptom socijalne isključenosti. To su društvena marginalizacija, novo siromaštvo, demokratska pravna/politička isključenost, nematerijalna nepovoljnost, isključenost iz „minimalno prihvatljivog načina života“, kulturna isključenost, isključenost iz obitelji i zajednice, isključenost iz države blagostanja, dugotrajno siromaštvo, isključenost iz glavnih tokova političkog i gospodarskog života, siromaštvo, stanje uskraćenosti, odvojenost od radnih odnosa, ekonomska isključenost i isključenost s tržišta rada (Peace, 1999., prema Peace, i Mohammed, 2015.).

Postoje problemi oko razgraničavanja pojmova siromaštva i socijalne isključenosti. Siromaštvo se najčešće prikazuje kroz jednu dimenziju (materijalnu), odnosno kroz nedostatak novca, dok je socijalna isključenost višedimenzionalni pojam. Ljudi mogu biti isključeni iz različitih sastavnica društvenog života. To mogu biti rad, obrazovanje, stanovanje, socijalne veze i slično. Također, isključenost iz jednog područja može se odraziti na isključenost iz drugih područja. Treba napomenuti kako je cilj borbe protiv siromaštva preraspodjela resursa, dok se borba protiv isključenosti sastoji u osiguravanju više od same raspodjele dobara – njen cilj je osigurati socijalnu integraciju i sudjelovanje (Šućur, 2004.). Preklapanje između siromaštva i socijalne isključenosti ovisi o operativnoj definiciji siromaštva i socijalne isključenosti jer u logičnom smislu operativna definicija mora slijediti teorijsku definiciju. Na ovaj način, netočnosti koje se pojavljuju na teorijskoj razini, odrazit će se i na preklapajuće operativne definicije koje su problematične za pouzdanost empirijskog mjerenja socijalne isključenosti (Kronborg Bak, 2018.).

3.4 Siromaštvo osoba s invaliditetom

Nakon što su prikazana općenita obilježja siromaštva i socijalne isključenosti, za potrebe ovog rada važno je napomenuti posebnosti siromaštva kod osoba s invaliditetom. Autori Buljevac i Leutar navode kako je siromaštvo “i uzrok i posljedica invaliditeta” (Leutar i Buljevac, 2020.). Prema osobama s invaliditetom često su prisutni negativni društveni stavovi koji često dovode do isključivanja i marginalizacije osoba s invaliditetom što onda dodatno smanjuje mogućnost osoba

s invaliditetom da produktivno pridonese društvu i uspostave neovisnost i financijsku stabilnost. Zbog toga su osobe s invaliditetom osjetljivije na pad u siromaštvo. „Uz čimbenike stava, tri su glavna razloga zašto osobe s invaliditetom mogu živjeti u siromaštvu u sve većoj stopi“ (Glendinning i Baldwin, 1988., prema Bhattarai i Smedema, 2023.). Prvi razlog predstavlja činjenica kako mnoge osobe s invaliditetom imaju manju sposobnost zarađivanja od ostatka populacije. Tome doprinose ograničenja u nižim razinama obrazovanja, ograničenja u funkcionalnim sposobnostima, fizičke prepreke na radnom mjestu te nedostatak odgovarajuće usluge prijevoza. Osobe s invaliditetom često imaju i dodatne troškove zbog invaliditeta ili kronične bolesti, što uključuje i medicinske troškove kao što su troškovi liječenja i medikamenata. Osim toga, troškovi se mogu odnositi na usluge, specijaliziranu opremu ili usluge osobnog asistenta. Uz to, nekim osobama s invaliditetom potrebna je pomoć i njega članova njihovih obitelji. Posljedica može biti smanjena raspoloživost radne snage u kućanstvu što može dovesti do nižih prihoda u kućanstvu, pa čak i do loših okolnosti u kućanstvu (Elwan, 1999; Glendinning i Baldwin, 1988; Palmer, 2011., prema Bhattarai i Smedema, 2023.).

Rosano i suradnici navode kako su osobe s invaliditetom izložene lošim životnim uvjetima te kako s jedne strane imaju poteškoće u dobivanju prihoda zbog svojih nemogućnosti, a s druge strane uvjeti siromaštva povećavaju rizik od siromaštva. Osim toga, u Italiji su proveli istraživanje utemeljeno na pristupu sposobnosti kako bi procijenili dodatni prihod koji je potreban za različite tipove kućanstava sa i bez članova s invaliditetom kako bi se osiguralo jednako zadovoljstvo sa ekonomskim resursima. Rezultati su potom uspoređeni s nalazima analognog istraživanja u Ujedinjenom Kraljevstvu. Istraživanje je pokazalo kako osobama s invaliditetom u Italiji treba dvostruko veći prihod nego osobama bez invaliditeta kako bi bile zadovoljne, dok je s druge strane 50% veći prihod u Ujedinjenom Kraljevstvu dovoljan za zadovoljstvo (Rosano i sur., 2009.). Pinilla i suradnici slažu se da se osobe s invaliditetom i njihove obitelji suočavaju s dodatnim troškovima, bilo da su oni direktni (primjerice liječenje), indirektni (npr. neformalna skrb) ili oportunitetni (npr. pristup zapošljavanju) te da oni povećavaju njihovu ranjivost da postanu siromašni ili kronično siromašni (Pinilla-Rocancio i sur., 2021.). Kronično siromašni obično su uskraćeni u više dimenzija. Kombinacije uskraćenosti sposobnosti, niske razine materijalnih dobara i sociopolitičke marginalnosti drže ih siromašnima duža vremenska razdoblja. Osobe s invaliditetom mogu živjeti u stanju nesigurnosti jer imaju vrlo malo materijalne imovine i prava te su u povećanom riziku podložnosti vanjskih šokova – ekonomskih šokova, političkih preokreta,

ekoloških, humanitarnih katastrofa te ratova. Također, osobe s invaliditetom imaju manje benefita od intervencija ili humanitarne pomoći u takvim situacijama od osoba bez invaliditeta.

Osim toga, osobe koje su trenutno siromašne često nemaju politički glas kojim bi eksplicitno izrazile svoje potrebe i na taj način izborile se za bolji položaj u društvu (Groce i sur., 2011.). Povijesno gledano, osobe s invaliditetom često su bile isključene iz aktivnog političkog sudjelovanja u vlastitoj zemlji te nisu bile ključni dionici u razvoju međunarodnih politika. Važno je napomenuti kako je socijalna isključenost u područjima zdravstvene skrbi, obrazovanja, zapošljavanja i sudjelovanja temeljni aspekt u stvaranju dvosmjernog odnosa između invaliditeta i siromaštva (Yeo i Moore, 2003., prema Pinilla-Rocancio i sur., 2021.).

Prema Groce i suradnicima odnos između invaliditeta i siromaštva loše je definiran i nedovoljno istražen te postavljaju pitanje potrebe za kriterijima procjene jesu li „mainstream“ ili inkluzivni programi u borbi protiv isključenosti, marginalizacije i siromaštva osoba s invaliditetom uspješni (Groce i sur., 2011.). Može se primijetiti da se posljednjih desetak godina povećao interes za ovu temu na globalnoj razini. Tome sigurno pridonosi i Agenda za održivi razvoj čiji je jedan od ciljeva i zaustaviti siromaštvo. Prema njoj bi se do 2030. trebao prepoloviti broj žena, muškaraca i djece koji žive u siromaštvu. Osim toga, osobe s invaliditetom prepoznate su kao ranjiva skupina. Agenda poziva na bolje razumijevanje višedimenzionalnog siromaštva te upućuje na činjenicu da individualne karakteristike mogu biti čimbenik povećanja rizika od siromaštva i uskraćenosti specifičnih skupina od kojih su jedna i osobe s invaliditetom (Pinilla-Rocancio i sur., 2021.). Da osobe s invaliditetom ne doživljavaju jednako siromaštvo slažu se i Groce i suradnici. Oni kažu kako je siromaštvo posredovano nizom složenih čimbenika. Tvrde kako osobe s različitim vrstama oštećenja, čak i unutar iste zajednice mogu biti suočene s različitim ograničenjima povezanim sa siromaštvom. Jedno istraživanje provedeno u Afganistanu pokazalo je da se 64,1% sve djece bez teškoća školuje, dok se s druge strane školuje samo 47,2% djece s tjelesnim invaliditetom. Ako se pogledaju podaci školovanja djece s drugim vrstama invaliditeta, školovalo se 31,1% djece s intelektualnim i mentalnim teškoćama, dok ih je 28% bilo s osjetilnim teškoćama. Osim vrste invaliditeta, s uključenošću u obrazovanje povezana je i dob stečenog invaliditeta, spol, život u ruralnom ili urbanom okruženju, je li osoba pripadnik etničke ili manjinske zajednice koja ima manji pristup resursima nacionalne ili lokalne zajednice. Ti čimbenici imaju posljedice na siromaštvo tijekom čitavog života (Groce i sur., 2011.).

4. Siromaštvo i socijalna isključenost osoba s invaliditetom u Hrvatskoj – karakteristike i trendovi

Siromaštvo i socijalna isključenost izazovi su s kojima se susreću osobe s invaliditetom. Prema Leutar, nema egzaktnih službenih podataka o stopama siromaštva osoba s invaliditetom. S obzirom na to da Državni zavod za statistiku objavljuje pokazatelje siromaštva sukladno metodologiji Eurostata, osobe s invaliditetom nisu do sada bile obuhvaćene tzv. laekenskim indikatorima“ (Leutar, 2006.). Iako se u današnje vrijeme mogu pronaći određeni podaci o siromaštvu i socijalnoj isključenosti osoba s invaliditetom može se vidjeti da je porasla svijest o važnosti ovog problema.

U Izvješću o siromaštvu, nezaposlenosti i socijalnoj isključenosti govorilo se i o tom pitanju u Republici Hrvatskoj te je u njemu opisana podjela socijalne isključenosti prema uzroku izloženosti neke skupine socijalnoj isključenosti. Podjela prikazuje isključenost s obzirom na ekonomski status (u koje spadaju siromaštvo, nezaposlenost i slično) isključenost s obzirom na obiteljsku strukturu (gdje se jednočlana kućanstva, jednoroditeljske obitelji, parovi s troje ili više djece nalaze u većem riziku od socijalne isključenosti), isključenost s obzirom na identifikaciju (npr. vjerska ili seksualna manjina), isključenost s obzirom na dob, isključenost s obzirom na počinjenje zločina, isključenost s obzirom na obrazovanje (niži stupanj obrazovanja ili mladi koji su prerano prekinuli obrazovanje), isključenost s obzirom na zdravstveno stanje (npr. psihički oboljele osobe, osobe zaražene HIV-om/AIDS-om, osobe oboljele od genetskih i kroničnih bolesti) te isključenost s obzirom na invaliditet (osobe s tjelesnim i senzoričkim invaliditetom, osobe s mentalnim/intelektualnim teškoćama). Osobe s invaliditetom izričito su navedene uz isključenost s obzirom na zdravstveno stanje te uz isključenost s obzirom na invaliditet, ali dodatno ih u rizik od socijalne isključenosti stavlja pripadanje drugim kategorijama (UNDP 2006., prema Radnoj skupini za izradu i praćenje provedbe strategije borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti, 2014.).

U Strategiji borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. navodi se kako su djeca s teškoćama u razvoju najugroženija skupina što se tiče socijalne isključenosti u Republici Hrvatskoj. Osim toga, navedeno je da osobe s

invaliditetom pripadaju u četiri skupine u Republici Hrvatskoj koje se nalaze u najvećem riziku od siromaštva i socijalne isključenosti zajedno sa djecom i mladima, starijim osobama i umirovljenicima i nezaposlenim osobama (Radna skupina za izradu i praćenje provedbe strategije borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti, 2014.).

Istraživanje koje je proveo Eurostat 2022. godine pokazalo je da je 28,8 % stanovništva Europske Unije u dobi od 16 ili više godina s invaliditetom bilo izloženo riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti, nasuprot 18,3 % osoba bez invaliditeta. Slični rezultati uočeni su za stopu rizika od siromaštva koja iznosi 20,5 % za osobe s invaliditetom u usporedbi s 14,5 % za osobe bez invaliditeta. Stopa ozbiljne materijalne i socijalne deprivacije iznosi 10,5% za osobe s invaliditetom nasuprot stopi od 4,9 % za osobe bez invaliditeta. Također, udio pojedinaca mlađih od 65 godina s invaliditetom koji su živjeli u kućanstvima s vrlo niskim intenzitetom rada iznosio je 17,1 % u usporedbi s 5,7 % za pojedince u istoj situaciji bez invaliditeta (Eurostat, 2022.b). U Hrvatskoj se u istom istraživanju 35,3% osoba s invaliditetom u dobi od 16 godina ili više s invaliditetom nalazilo u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti, dok je to bio slučaj za 13,8% osoba bez invaliditeta. Stopa rizika od siromaštva za osobe s invaliditetom u Hrvatskoj iznosi 37,2% naspram 12,4% za osobe bez invaliditeta. S druge strane, stopa ozbiljne materijalne i socijalne deprivacije iznosi 8,1% za osobe s invaliditetom i 2,2% za osobe bez invaliditeta. (Eurostat 2022.b).

Leutar također navodi kako su u Hrvatskoj istraživanja vezana isključivo za temu siromaštva osoba s invaliditetom rijetka te je kao primjer jednog od takvih istraživanja navela istraživanje Janeš-Pasarić iz 2005. godine koje se bavilo analizom prava osoba s invaliditetom u pravnom sustavu. Janeš-Pasarić naglasak je stavila na simboličnu financijsku potporu koja je u velikom nerazmjeru sa specifičnim potrebama osoba s invaliditetom. Prikazane su i velike razlike u primanjima, primjerice doplatka za pomoć i njegu (Janeš-Pasarić, 2005., prema Leutar, 2006.).

U nastavku će biti prikazani podaci o primanjima osoba s invaliditetom. Leutar (2006.) prikazuje procjenu ispitanika o njihovim ukupnim mjesečnim primanjima te navodi kako ona pokazuje kako 35,81% osoba s invaliditetom smatra da su im primanja po članu u domaćinstvu do 500 kuna mjesečno, a to nije dovoljan iznos da pokriju troškove života. „Prema objektivnim pokazateljima to je granica samo minimalnih prehrambenih troškova“ (World Bank, 2000., prema Leutar, 2006.). Zatim, mjesečne prihode od 750 kuna po članu domaćinstva ima njih 22,8%, a njih

13,5% prima do 1 000 kuna mjesečno. Rezultati pokazuju da 72,11% ispitanika raspolaže s iznosom u prosjeku do tisuću kuna mjesečno po članu domaćinstva. Prosječna plaća u 2003. godini iznosila je 3 506 kuna. Leutar također navodi kako pokazatelji mjesečnih primanja u kućanstvu upućuju na „dosta složenu materijalnu situaciju“ (Leutar 2006.). Za lakše shvaćanje, 3 506 kuna iznosi oko 465 eura. Prosječna neto plaća u ožujku 2024. godine iznosila je 1 326 eura (Državni zavod za statistiku, 2024.). Za usporedbu i zaključak o materijalnim prilikama osoba s invaliditetom je osim prosječne plaće bitno usporediti i troškove života.

Istraživanje iz 2011. godine bavilo se socijalnom isključenošću osoba s invaliditetom u Hrvatskoj. „Najveći broj ispitanika, njih 40,5% (N=259), ne smatra se aktivnim članovima zajednice. Oni koji češće sudjeluju u životu zajednice su osobe koje percipiraju svoju okolinu prilagođenom, lakšeg su stupnja invaliditeta, obrazovanije su i zaposlene te bolje percipiraju svoje materijalne prilike. Ispitanici kao aktivnost kojom sudjeluju u životu zajednice navode da su članovi različitih udruga (60,7%)“ (Leutar i sur., 2011.). U udruge osoba s invaliditetom bilo je učlanjeno 315 ispitanika (49,8%). S druge strane, 30% osoba s invaliditetom izjavilo je da ne postoje udruge u njihovom mjestu ili nisu znali postoji li udruge (15%). Ova spoznaja naročito se odnosi na manja mjesta i otoke. Osim toga, članovi udruga su i manje aktivni u navedenim sredinama. Ispitanici kao najčešći razlog pridruživanju udrugama navode druženje, želju za pripadanjem i volonterskim radom kroz udruge. U ovom istraživanju osobe s invaliditetom ispitalo se i o hobijima. Rezultati pokazuju da hobije češće imaju mlađe osobe, osobe koje žive u većim gradovima; osobe s lakšim stupnjem invaliditeta i obrazovanije osobe. Više od polovice ispitanika, njih 56,8%, navodi kako imaju hobi kojim ispunjavaju slobodno vrijeme. Najčešći razlozi neuključenosti u zajednicu su zdravlje (N=268) i nepostojanje interesa (N=189) (Leutar i sur., 2011.).

4.1 Analiza zakonskog i okvira politika usmjerenih otklanjanju siromaštva i socijalne isključenosti osoba s invaliditetom

Politika prema osobama s invaliditetom u Hrvatskoj utemeljena je na suvremenim međunarodnim standardima. Dio njih su temeljni postulati ljudskih prava kao što je načelo nediskriminacije i načelo međuzavisnosti i nedjeljivosti svih ljudskih prava, koja su potrebna kako bi se ostvarila pristupačnost svim građanskim, političkim, kulturnim, socijalnim i gospodarskim pravima osobama s invaliditetom. Za Republiku Hrvatsku važna je i suradnja s udrugama osoba s

invaliditetom, suradnja kroz partnerski odnos ovih tijela doprinosi uspješnijoj integraciji osoba s invaliditetom u društvo (Vlada Republike Hrvatske, 2007.).

Republika Hrvatska još je kao država kandidatkinja za članicu Europske Unije morala prilagoditi svoje zakone pravnoj stečevini Europske Unije. Europsko vijeće potvrdilo je Hrvatsku kao državu kandidatkinju u lipnju 2004. godine (Ured za međunarodne i europske poslove, 2013.). Hrvatska je postala 28. članica Europske Unije 2013. godine. Ovi podaci važni su kako bi se dobio uvid u vremensku dimenziju ove problematike. Kako bi prilagodila svoje zakone pravnoj stečevini Europske Unije, Republika Hrvatska, morala je poštivati neke od sljedećih dokumenata; Ugovor iz Amsterdama, čiji prvi članak uvodi „poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda kao jedno od zajedničkih načela na kojima počiva ustrojstvo Europske unije, dok se člankom 2. st. 5. omogućava poduzimanje mjera od strane Europske unije u cilju suzbijanja diskriminacije s različitih osnova, gdje se konkretno navodi i invaliditet“ (Ugovor iz Amsterdama, prema Vlada Republike Hrvatske, 2007.). Također, Republika Hrvatska obvezna je poštivati i Povelju o temeljnim pravima Europske unije u kojoj se na jednom mjestu jamče politička i građanska prava, Madridsku deklaraciju „kojom se proklamira prava osoba s invaliditetom kao punopravnih, integriranih i nediskriminiranih građana s ravnopravnim pristupom svim društvenim bogatstvima“ i druge dokumente Europske Unije (Vlada Republike Hrvatske, 2007.).

Jedan od važnijih dokumenata Europske Unije koji se bavi pitanjima vezanima uz osobe s invaliditetom je Unija ravnopravnosti: Strategija o pravima osoba s invaliditetom za razdoblje 2021.–2030. Ovom strategijom želi se „poboljšati kvaliteta života osoba s invaliditetom u sljedećem desetljeću, u EU-u i izvan njega. Ciljevi ove strategije mogu se postići samo koordiniranim djelovanjem na nacionalnoj razini i razini EU-a, uz snažnu predanost država članica te regionalnih i lokalnih tijela provedbi mjera koje predloži Komisija“ (Europska komisija, 2021.). Komisija je prema Strategiji najkasnije do 2023. trebala razviti nove pokazatelje invaliditeta zajedno s jasnim planom provedbe. Pokazatelji bi trebali uključivati pokazatelje za djecu i položaj osoba s invaliditetom u odnosu na socijalnu zaštitu, obrazovanje, zapošljavanje, siromaštvo i socijalnu isključenost, životne uvjete, zdravlje i upotrebu novih komunikacijskih tehnologija te nadopunjavati pokazatelje za pregled socijalnih pokazatelja EU-a i ciljeve održivog razvoja u okviru europskog semestra.

Ove godine, Komisija bi trebala izraditi izvješće o ovoj strategiji u kojem će dati ocjenu napretku u njezinoj provedbi te će ukoliko bude potrebno, ažurirati njezine ciljeve i mjere. Osim toga, planira se i razvijanje strategije za prikupljanje podataka kako bi se u skladu s tim mogle usmjeravati države članice. Također, Komisija će izraditi analizu postojećih izvora podataka i pokazatelja, uključujući administrativne podatke (Europska komisija, 2021.).

Prva strategija usmjerena samo na osobe s invaliditetom u Republici Hrvatskoj bila je Nacionalna strategija jedinstvene politike za osobe s invaliditetom od 2003. do 2006. godine koja je donesena kao nadogradnja Nacionalnom programu za poboljšanje kvalitete življenja osoba s invaliditetom, koji je Vlada Republike Hrvatske usvojila 1999. godine. „Osnovni je cilj socijalne politike Vlade Republike Hrvatske poboljšanje položaja najugroženijeg dijela stanovništva, među kojima su osobe s invaliditetom i sve socijalno osjetljive skupine građana. Redefiniranje politike prema osobama s invaliditetom uključuje poboljšanje materijalnog položaja, ujednačavanje prava, obrazovanje i rehabilitaciju, te osiguravanje ravnopravnog uključivanja u društvenu zajednicu, što će pridonijeti očuvanju njihova digniteta i integriteta“ (Vlada Republike Hrvatske, 2003.). Neki od ciljeva definirani ovom strategijom bili su redefinicija uloge Povjerenstva Vlade RH za osobe s invaliditetom i razmatranje osnivanja Ureda Vlade RH za osobe s invaliditetom, uvođenje pravobranitelja za prava osoba s invaliditetom te tiskanje ove Strategije u roku 6 mjeseci u crnom tisku i na Brailleovom pismu ili u audio zapisu te njegova objava na web stranici (Vlada Republike Hrvatske, 2003.). Povjerenstvo Vlade RH postoji i danas, kao i pravobranitelj za osobe s invaliditetom.

Kao nadogradnju na provedenu Nacionalnu strategiju jedinstvene politike za osobe s invaliditetom od 2003. – 2006. i njezine rezultate, Vlada Republike Hrvatske donijela je Nacionalnu strategiju izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2007. do 2015. godine kojoj je cilj bio s napredak te daljnje snaženje zaštite prava osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju. Ona je opsežniji dokument od prethodne strategije. Neki od ciljeva Strategije vezanih uz kontekst ovog rada su: osigurati razinu svijesti u društvu koja će omogućiti osobama s invaliditetom da ostvaruju svoja prava i sudjeluju u svakodnevnom životu zajednice kao punopravni, aktivni članovi društva provoditi nediskriminacijsku politiku u području radno-socijalne integracije osoba s invaliditetom, odnosno promicati aktivnu participaciju osoba s invaliditetom u području profesionalne rehabilitacije, zapošljavanja i rada, poticati stjecanje

znanja, vještina i navika potrebnih za zapošljavanje i zadržavanje posla, poticati zapošljavanje osoba s invaliditetom na otvorenom tržištu rada primjenjujući sve dostupne pozitivne mjere, poticati veću integraciju osoba s invaliditetom, stvarati pretpostavke za okruženje u kojemu će osobe s invaliditetom moći sudjelovati u političkom životu kao ravnopravni građani te koristiti i podržavati, na multidisciplinarni način, dostupna istraživanja i podatke za unapređenje i promicanje sudjelovanja osoba s invaliditetom u svim segmentima društvenog života te koristiti regionalna, nacionalna i međunarodna istraživanja za poboljšanje kvalitete njihova života (Vlada Republike Hrvatske, 2007.). U razdoblju provedbe Nacionalne strategije izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom 2007. – 2015., na području ostvarivanja zaštite prava osoba s invaliditetom postignuti su značajni rezultati što je prepoznao i Odbor za prava osoba s invaliditetom UN-a i pohvalio Republiku Hrvatsku na velikom broju postignuća. Neki od tih uspjeha su osiguravanje tumača/prevoditelja na znakovni jezik u suradnji Ministarstva i udruga 2008. godine, a 2013. godine Ministarstvo socijalne politike i mladih proširilo je uslugu asistencije i za slijepe osobe te je osiguravalo financijska sredstva za projekte kojima se osiguravaju usluge videćeg pratitelja za slijepe osobe koje su nesamostalne u kretanju. Ove usluge povezane su i sa socijalnom isključenošću u Republici Hrvatskoj.

U Nacionalnoj strategiji izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2017. do 2020. godine navodi se da je Republika Hrvatska „treća država po redu u svijetu potvrdila i potpisala Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom Ujedinjenih naroda 2007. godine, čime je pokazala da želi slijediti put napretka poštujući načela Konvencije i prava osoba s invaliditetom u potpunosti“ (Vlada Republike Hrvatske, 2017.). Neki od ciljeva bili su osigurati programske, prostorne, profesionalne i slične uvjete inkluzivnog obrazovanja učenika s teškoćama u razvoju, ustrojiti centre potpore i stručne (mobilne) timove te uključenost većeg broja djece s teškoćama u razvoju u redoviti sustav od predškolskog do visokoškolskog odgoja i obrazovanja u sredini u kojoj dijete, odnosno mlada osoba živi. Još neki od ciljeva ove strategije bili su unaprjeđenje zakonodavnog i institucionalnog okvira kako bi se poboljšala kvaliteta života osoba s invaliditetom te da se proširi mreža socijalnih usluga u zajednici u svrhu povećanja njihove dostupnosti i kvalitete, vodeći računa o regionalnoj ravnomjernosti korištenjem sredstva državnog proračuna i Europskih strukturnih i investicijskih fondova. Također jedan od ciljeva bio je i unaprjeđenje kompetencija stručnih radnika u ustanovama socijalne skrbi (Vlada Republike Hrvatske, 2017.).

Aktualan dokument je Nacionalni plan izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom za razdoblje od 2021. do 2027.godine. On „predstavlja akt strateškog planiranja kojim Republika Hrvatska nastavlja kreirati politiku prema osobama s invaliditetom poštujući UN Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom i ostale suvremene međunarodne standarde kao okvir za daljnji razvoj prava za osobe s invaliditetom“ (Vlada Republike Hrvatske, 2021.). Postoji potreba za daljnjim poboljšanjem kvalitete života osoba s invaliditetom. Također je važno raditi i na osnaživanju kapaciteta pružatelja usluga, izgradnji pristupačnog okruženja i komunikacijskim sustavima i tehnologijama te na izgradnji inkluzivnog društva. Uz sve navedeno, potrebno je i nadalje poduzimati mjere i aktivnosti s ciljem osiguravanja jednakog pristupa i nediskriminacije osobama s invaliditetom u području pravosuđa i pravne zaštite, socijalne zaštite, zdravstvene skrbi, obrazovanja, stanovanja, umjetnosti, kulture, rekreacije, slobodnog vremena, turizma i sporta. Prioriteti javne politike u srednjoročnom razdoblju odnose se na:

- 1) inkluzivni odgoj i obrazovanje te zapošljavanje osoba s invaliditetom,
- 2) dostupnost, priuštivost i pristupačnost zdravstvenih i socijalnih usluga osobama s invaliditetom,
- 3) osiguravanje pristupačnosti temeljne društvene infrastrukture i sadržaja javnog života, te jačanje sigurnosti u kriznim situacijama.

U ovom Planu postoji i opis posebnih ciljeva i ključnih pokazatelja ishoda. Jedan od tih ciljeva je „Zdrav, aktivan i kvalitetan život“. Pokazatelj učinka su osobe u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti. Početna vrijednost u 2019. godini iznosila je 23,3% , a ciljna vrijednost za 2030. iznosi manje od 15 %. Još jedan od posebnih ciljeva je i osigurati inkluzivan odgoj i obrazovanje za djecu s teškoćama u razvoju i studente s invaliditetom. Za ovaj cilj navedena su dva pokazatelja ishoda. Prvi je broj djece s teškoćama u razvoju uključenih u inkluzivno obrazovanje čija je početna vrijednost 2020. godine bila 28 390, dok je ciljana vrijednost za 2027. godinu 31 000. Drugi pokazatelj ishoda je broj studenata s invaliditetom u sustavu visokog obrazovanja. Početna vrijednost u 2020. bila je 229, a ciljana vrijednost za 2027. je 299 (Vlada Republike Hrvatske, 2021.).

Prema Nacionalnom planu borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti za razdoblje od 2021. do 2027. godine snage politika usmjerenih na borbu protiv siromaštva i socijalne isključenosti očituju se u uređenom zakonodavstvu relevantnih dionika, u osiguranom

institucionalnom i financijskom okviru za sustavnu borbu protiv siromaštva kroz koordinaciju nacionalne i lokalne razine. Također, snage politika vide se i u dostupnosti određenih podataka za praćenje te u unaprjeđenoj međunarodnoj suradnji ministarstva nadležnog za socijalnu skrb u područjima razvojne, odnosno javne politike. Važno je i kumulirano iskustvo javnih politika i dobre prakse u borbi protiv ovih problema. Snaga se ogleda i u spremnosti ministarstva u području socijalne skrbi za koordinirano djelovanje s drugim ministarstvima, jedinicama lokalne i područne samouprave, sa organizacijama civilnog društva, akademskom zajednicom i sličnim institucijama. S druge strane, u istom planu identificirane su i slabosti politika usmjerenih na borbu protiv siromaštva i socijalne isključenosti. One obuhvaćaju nepostojanje prikladnih alata za sustavno praćenje provedbe mjera za borbu protiv siromaštva i socijalne isključenosti te prikladnih alata za sustavno vrednovanje učinaka mjera za borbu protiv siromaštva i socijalne isključenosti. Također, prisutni su i „izostanak sinergijskog učinka u planiranju i provedbi mjera i aktivnosti svih ključnih dionika, nespремnost uključenih i pridruženih dionika u koordiniranu i sustavnu borbu protiv siromaštva i socijalne isključenosti u Republici Hrvatskoj (neodaziv, propuštanje provedbe i postavljenih rokova), znatne lokalne/regionalne razlike u siromaštvu i nedovoljna društvena usmjerenost na potrebe stanovništva s obzirom na lokalne/regionalne razlike“ (MROSP, 2021.a). Zanimljivo je spomenuti kako Nacionalni plan za rad, zaštitu na radu i zapošljavanje za razdoblje od 2021. do 2027. godine osobe s invaliditetom navodi samo jednom i to zajedno sa drugim skupinama (MROSP, 2021.c) S druge strane, u Nacionalnom planu za razvoj socijalnih usluga, osobe s invaliditetom zastupljene su u većoj mjeri. Njegova svrha je „osiguravanje regionalne ravnomyjernosti i dostupnosti socijalnih usluga za socijalno osjetljive skupine u sustavu socijalne skrbi na cijelom području Republike Hrvatske“ (MROSP, 2021.d). U ovom dokumentu prikazana je dostupnost usluga po županijama za djecu s teškoćama u razvoju i odrasle osobe s invaliditetom po županijama koja će biti prikazana na slici ispod.

Za lakšu percepciju svih prethodno prikazanih dokumenata, u nastavku slijedi tablica.

Tablica 4.1

Prikaz programa, strategija i planova kroz godine

Godina	Dokument	Cilj
1999.	Nacionalni program za poboljšanje kvalitete življenja osoba s invaliditetom	poboljšati položaj osoba s invaliditetom
2003.	Nacionalna strategija jedinstvene politike za osobe s invaliditetom od 2003. do 2006. godine	nadogradnja Nacionalnog programa za poboljšanje kvalitete življenja osoba s invaliditetom
2007.	Povelja o temeljnim pravima Europske Unije	usklađivanje hrvatskog zakonodavstva vezano uz jednakost osoba s invaliditetom sa zakonodavstvom EU
2007.	Ugovor iz Amsterdama	uskладiti zakone Republike Hrvatske s pravnom stečevinom Europske unije (vezano uz invaliditet)
2007.	Madridska deklaracija	promicanje prava osoba s invaliditetom kao punopravnih, integriranih i nediskriminiranih građana
2007.	Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2007. do 2015.godine	napredak i snaženje zaštite prava osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju
2017.	Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2017. do 2020.godine	unapređenje zakonodavnog i institucionalnog okvira kako bi se poboljšala kvaliteta života osoba s invaliditetom i proširila mreža socijalnih usluga u zajednici
2021.	Nacionalni plan izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom za razdoblje od 2021. do 2027.godine	akt kojim se kreira politika prema osobama s invaliditetom poštujući UN konvenciju o pravima osoba s invaliditetom i ostale suvremene međunarodne standarde
2021.	Nacionalni plan borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti za razdoblje od 2021. do 2027. g.	smanjenje siromaštva i socijalne isključenosti te povećanje kvalitete življenja kroz koordinirani sustav potpore skupinama u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti
2021.	Nacionalni plan za razvoj socijalnih usluga za razdoblje od 2021. do 2027. godine	dostupnost i ravnomjerni regionalni razvoj socijalnih usluga te njihova kvaliteta i održivi razvoj

Od ove godine primjenjuje se Zakon o inkluzivnom dodatku. On se isplaćuje osobama s invaliditetom u različitim iznosima ovisno o osnovi prema kojoj ostvaruju svoje pravo. Inkluzivni dodatak predstavlja „novčanu naknadu namijenjenu osobi s invaliditetom u svrhu prevladavanja različitih prepreka koje mogu sprječavati njezino puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima“ (Zakon o inkluzivnom dodatku, 2024.). Ova promjena ukazuje na

interes vladajućih za ovu problematiku. Pravo na inkluzivni dodatak priznaje se u postotku od osnovice koja iznosi 120 eura. On varira od 138 do 720 eura. Država će za provedbu ovoga zakona na godišnjoj razini morati osigurati ukupno 506,6 milijuna eura. To znači da će osim sredstava koja su planirana u proračunu za naredne dvije godine, morati osigurati dodatna sredstva od 263,2 milijuna eura u 2024. godini i 264,1 milijun eura u 2025. godini (MROSP, 2023.a). Visina ovih naknada može se usporediti sa visinom minimalne plaće za 2024. godinu koja iznosi 840 eura bruto, odnosno oko 677 eura neto (Vlada Republike Hrvatske, 2023.b). Razlog zašto je prikazana ova usporedba je sljedeći: „Minimalna plaća najniža je plaća koju poslodavci moraju isplaćivati svojim zaposlenicima za njihov rad. Iako sve države članice EU-a imaju određeni oblik minimalne plaće, u većini slučajeva ona ne pokriva sve troškove života. Za otprilike sedam od deset radnika s minimalnom plaćom u EU-u nije bila dovoljna za sve njihove potrebe u 2018. godini“ (Europski parlament, 2024.). Može se vidjeti kako je teško živjeti i sa minimalnom plaćom koja je veća od potpora koje osobe s invaliditetom dobivaju od države. Ova činjenica ukazuje na težak socioekonomski status osoba s invaliditetom.

Osobe s invaliditetom imaju pravo i na uslugu osobne asistencije. Ova usluga pridonosi obavljanju svakodnevnih aktivnosti osoba s invaliditetom te njihovom uključivanju u zajednicu. Sporazum o suradnji između Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti i Programa Ujedinjenih naroda za razvoj u provedbi evaluacije pilot projekta uvođenja instituta osobnog asistenta za osobe s najtežom vrstom i stupnjem invaliditeta sklopljen je 2008. godine. Evaluacija se sastojala od pregleda projektne dokumentacije i dodatne literature, anketnog ispitivanja korisnika i osobnih asistenata, te od polustrukturiranih intervjua s voditeljima projekata u udrugama i s predstavnicima drugih dionika projekta. Tijekom evaluacije konzultirano je 120 osoba izravno uključenih u projekt ili na druge načine upoznatih s problemima i izazovima osobne asistencije. Evaluacija je istaknula pozitivne učinke osobne asistencije koji se odnose podjednako na korisnike kao i na osobne asistente i širu zajednicu. „Kada je riječ o korisnicima, empirijski nalazi evaluacije potvrđuju da dostupnost usluge osobne asistencije olakšava realizaciju dnevnih aktivnosti i pridonosi socijalnom uključivanju, rasterećuje obitelj osobe s invaliditetom, pridonosi širenju socijalne mreže, pridonosi pozitivnim promjenama raspoloženja, fizičkog izgleda i kondicije te doživljaja vlastite invalidnosti, pozitivno utječe na odnose s drugim ljudima, posebno u smislu povećanog povjerenja i spremnosti na komunikaciju. I korisnici i osobni asistenti smatraju da je pilot projekt pridonio njihovom stjecanju novih znanja i vještina, dok u široj zajednici

primjećuju pozitivne promjene socijalne percepcije i stavova prema osobama s invaliditetom. Kao dodatna vrijednost projekta istaknuto je zapošljavanje pripadnica i pripadnika društvenih skupina udaljenih od tržišta rada (npr. žene i dugotrajno nezaposlene osobe). Iznimno važna je i ocjena zadovoljstva korisnika pruženom uslugom a ona iznosi 4,8 od mogućih 5“ (MOBIMS, 2009.).

5. Stanje u Republici Hrvatskoj prema različitim dimenzijama relevantnim za siromaštvo i socijalnu isključenost osoba s invaliditetom

Kao jedna od skupina korisnika sustava socijalne skrbi navode se osobe s invaliditetom koje nisu u mogućnosti udovoljiti osnovnim životnim potrebama. Naknade u sustavu socijalne skrbi su zajamčena minimalna naknada, naknada za troškove stanovanja, naknada za ugroženog kupca energenata, jednokratna naknada, naknada za osobne potrebe, naknada za redovito studiranje, plaćanje troškova smještaja u učeničkom domu te status roditelja njegovatelja ili status njegovatelja. Doplatak za pomoć i njegu i osobna invalidnina promjenom zakona postaju inkluzivni dodatak. Osim naknada, u sustavu socijalne skrbi postoje i usluge. Prema podacima Akcijskog plana za unapređenje sustava socijalne skrbi, 2020. godine zajamčenu minimalnu naknadu koristilo je 57 450 osoba, dok je u lipnju 2021. evidentirano 55 105 korisnika. Zajamčena minimalna naknada je osnovno socijalno pravo sa svrhom suzbijanja siromaštva. Tadašnje pravo na osobnu invalidninu koristilo je 39 329 osoba s invaliditetom, a pravo za pomoć i njegu koje kao takvo također zamjenjuje inkluzivni dodatak, 88 658 korisnika. U ovom planu stoji da je Republika Hrvatska osnivač 45 ustanova u kojima se pružaju usluge za djecu s teškoćama u razvoju i za odrasle osobe s invaliditetom. Navodi se da postoji 5 733 korisnika tih usluga (MROSP, 2021.b). Podaci Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike pokazuju da je u 2023. godini bilo 45 782 korisnika zajamčene minimalne naknade te je država za iste izdvojila 64.624.480,00 eura. Ovi podaci ukazuju na pad korisnika zajamčene minimalne naknade (MROSP, 2024.). Pravo na osobnu invalidninu u 2022. godini koristile su 33 962 osobe, dok je Vlada Republike Hrvatske s obzirom na zakonske promjene, procijenila kako će inkluzivni dodatak koristiti gotovo 150 tisuća djece s teškoćama u razvoju i osoba s invaliditetom u 2024. godini. Vlada je u proračunu za 2024. godinu osigurala 506 milijuna eura za inkluzivni dodatak (MROSP, 2023.a; Vlada Republike Hrvatske, 2023.).

Osim prava navedenih u zakonu o socijalnoj skrbi, postoji još niz prava i usluga za osobe s invaliditetom u Republici Hrvatskoj usmjerenih na socijalnu uključenost. Prema Zakonu o povlasticama u prometu osobe s invaliditetom imaju određena prava ovisno o stupnju invaliditeta u željezničkom putničkom prometu, pomorskom putničkom prometu, imaju pravo i na oslobađanje od plaćanja godišnje naknade za upotrebu javnih cesta i cestarina i pravo na korištenje parkirališta obilježenih znakom pristupačnosti (Zakon o povlasticama u prometu, NN 133/2023). Također, osobe s invaliditetom oslobođene su od plaćanja poreza na cestovna vozila. „Člankom 5. stavkom 1. točkom 2. Zakona o turističkoj pristojbi ("Narodne novine" br. 52/19., 32/20., 42/20.), određeno je da turističku pristojbu ne plaćaju osobe s invaliditetom od 70% i većim i jedan pratitelj“ (Zakon o lokalnim porezima, NN 115/16, 101/17, 114/22, 114/23, prema Brkić-Gverieri, 2023.).

Još jedna mogućnost za osobe s invaliditetom kako bi mogli ostvariti prava koja im pripadaju je i obraćanje tijelu čija je osnovna uloga zaštita i promicanje prava i interesa osoba s invaliditetom, odnosno Pravobranitelju za osobe s invaliditetom. „U 2022.-oj godini Pravobranitelju za osobe s invaliditetom obratilo se 2.474 građana. Najviše obraćanja, njih 565, odnosilo se na područje socijalne skrbi, zatim na područje zapošljavanja i rada njih 287, pristupačnost i mobilnost 256, a višestrukih upita i pritužbi bilo je 237. Na mirovinsko osiguranje odnosilo se 195 obraćanja, na odgoj i obrazovanje 174, zdravstvo 148, ostala područja 137, na imovinsko-pravne poslove 133, pravosuđe 84, skrbništvo 66, suzbijanje nasilja 56, život u zajednici 54, rad udruga 43, obiteljsko - pravnu zaštitu 28 te sport 6“ (Pravobranitelj za osobe s invaliditetom, 2023.). Važno je spomenuti kako osobe s invaliditetom ponekad nisu upoznate sa svojim pravima. Istraživanje koje su proveli Leutar i suradnici pokazalo je kako većina osoba s invaliditetom koje ne koriste neko pravo, ne koriste ga iz razloga što nisu informirane o takvom obliku pomoći (Leutar i sur., 2011.).

Socijalno, priuštivo, pristupačno i dostupno stanovanje teme su koje godinama zaokupljaju javni prostor. Cijene nekretnina sve više nadmašuju realne mogućnosti građana da vlastitim prihodima kupe ili izgrade vlastitu nekretninu za stanovanje. U 2021. godini počela je provedba kampanje pod nazivom „Je li osobama s invaliditetom u RH primjereno stanovanje lutrija“ čiji naziv već sugerira da se osobe s invaliditetom nalaze u nepovoljnom položaju vezano uz stanovanje. Istraživanje provedeno u sklopu kampanje pokazalo je da 51,1% osoba s invaliditetom smatra da su njihova preniska primanja najčešća zapreka za rješavanje stambenog pitanja te shodno

tome isti postotak ispitanika smatra kako bi im visina najma bila najvažnija prilikom ostvarivanja prava na socijalno stanovanje. Istraživanje je pokazalo da 97% od 526 ispitanika smatra da Republika Hrvatska treba donijeti odgovarajući pravni okvir za socijalno stanovanje (Pravobranitelj za osobe s invaliditetom, 2022.). U 2022. godini Pravobranitelju za osobe s invaliditetom podneseno je 35 podnesaka vezanih uz stanovanje, od kojih se većina odnosila na zamolbe za žurnu dodjelu stana u slučajevima iznenadnog nastanka posebno teških životnih okolnosti, zamjenu nepristupačnog stana za prilagođeni prostor ili odgodu već zakazanog sudskog iseljenja (Pravobranitelj za osobe s invaliditetom, 2022.).

Osobe s invaliditetom susreću se i sa otežanim pristupom zdravstvenim uslugama te je to vidljivo već kod ostvarivanja samog prava na zdravstveno osiguranje. “Stupanjem na snagu Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o obveznom zdravstvenom osiguranju (NN, br. 33/23) od 1. travnja 2023. godine uvedena je nova obveza osobnog pristupanja osiguranika u prostorije ureda HZZO-a, svaka tri mjeseca, radi reguliranja prava na osnovno zdravstveno osiguranje ukoliko osiguranik nije prijavljen HZZ-u, a vodi se u evidenciji HZZO-a kao osiguranik na obvezno zdravstveno osiguranje“ (Pravobranitelj za osobe s invaliditetom, 2023.). Pravobranitelj za osobe s invaliditetom navodi kako je zbog ove obaveze kao i propusta u izvršavanju obveze zaprimio više upita i pritužbi osoba s invaliditetom kao i podneske udruga osoba s invaliditetom koje u bitnome iznose nezadovoljstvo činjenicom potrebe osobnog pristupanja. Pravobranitelj kao primjer navodi slučaj žene s invaliditetom koja se kreće u invalidskim kolicima, od koje HZZO traži da u svrhu produženja zdravstvenog osiguranja dođe osobno u njihov ured u Metkoviću do kojeg se mora ići stepenicama iako ih je ona prethodno telefonski obavijestila o svojoj situaciji. Osim toga, gospođa navodi kako su u gradu i radovi na prometnicama te da joj je teško doći do ove ustanove (Pravobranitelj za osobe s invaliditetom, 2023.).

Osobe s invaliditetom u Hrvatskoj pravobranitelju prijavljuju i otežan pristup sudjelovanju u kulturi, rekreaciji, razonodi i sportu. Osobe s invaliditetom suočene su s arhitektonskom nepristupačnošću koja „onemogućava osobama s invaliditetom da bez prepreka pristupe prostorima sa sadržajima kulture, a svojom nepristupačnošću da aktivno, uključivo i dostupno, na jednakoj razini s osobama bez invaliditeta, ostvare svoja prava u odnosu na različite aspekte sudjelovanja u umjetničkim i kulturnim programima. Ključno je i izravno stvaranje umjetnosti od strane osoba s invaliditetom kao protagonista. Ipak, društvo se još uvijek temelji na konceptu

sposobnosti, razlici funkcioniranja organizma od „uobičajenog normalnog“ i posredno dovodi do stigme i izolacije osoba s invaliditetom u ovome području. Navedeno predstavlja ozbiljnu prepreku umjetnicima i publici s invaliditetom u pristupu kulturnom životu. Osobe s invaliditetom moraju biti u mogućnosti pridonijeti kulturnom razvoju, a ne ih vezati isključivo za zdravstvenu zaštitu i socijalnu skrb“ (Pravobranitelj za osobe s invaliditetom, 2023.).

Osim prethodno opisanih izazova posebnu pažnju treba skrenuti i na osobe sa invaliditetom starije životne dobi. Istraživanje koje su provele Leutar, Štambuk i Rusac, a koje je obuhvaćalo 468 ispitanika podijeljenih prema dobi u dvije skupine – ispitanike u dobi od 18 do 64 godina te stariji od 65 godina, pokazalo je da je izvor prihoda kod starijih osoba s invaliditetom kao i uopće starijih osoba u Republici Hrvatskoj u 47,6% slučajeva mirovina. Osobnu invalidninu ostvaruje 19% ispitanika, a socijalnu pomoć prima 9,5% ispitanika. Od ostalih izvora prihoda najčešće su ostvarivali pravo na doplatak za pomoć i njegu. Ovo istraživanje pokazalo je i da najveći postotak izvora prihoda osobama s invaliditetom čine osobna invalidnina i invalidska mirovina bez obzira na dob (Leutar, 2006.). Starije osobe s invaliditetom svoje materijalne prilike u 47% slučajeva smatraju osrednjima, a gotovo isti toliki postotak smatra da su im materijalne prilike loše. Dobre materijalne prilike procjenjuje svega 7% ispitanika. Mlađe osobe s invaliditetom procjenjuju nešto boljima svoje materijalne prilike, ali statistički nema značajnih razlika. Ovi podaci upućuju općenito na lošije materijalne prilike osoba s invaliditetom (Leutar i sur., 2006.). Isto istraživanje bavilo se i analizom kvalitete života starijih osoba s invaliditetom koja je pokazala njihovu izoliranost. Ona upućuje na potrebu jačanja njihove socijalne mreže kroz brigu u zajednici te veća i intenzivnija ulaganja u socijalne transfere i programe koji bi djelovali na razini zajednice. Ovo istraživanje također upućuje na važnost socijalnog uključivanja za osobe s invaliditetom općenito, ali i za starije osobe s invaliditetom (Leutar i sur., 2006.).

Iako je 2022. godine došlo do povećanja naknada ostvarenih na osnovi invaliditeta koje imaju za cilj olakšati ekonomsku situaciju osoba s invaliditetom te potaknuti njihovo aktivno uključivanje u zajednicu, pritužbe Pravobranitelju za osobe s invaliditetom pokazale su da su svakodnevna poskupljenja svih proizvoda i usluga kao i rastuća inflacija neutralizirala ta povećanja. Pogoršanje opće ekonomske situacije dovelo je i do daljnjeg porasta siromaštva koje izuzetno teško pogađa osobe s invaliditetom i njihove obitelji jer oni imaju i dodatne troškove koji proizlaze iz invaliditeta. Pravobranitelj za osobe s invaliditetom ističe kako ponavljano nadležnima

upućuje preporuke kako bi se naknade ostvarene na osnovi invaliditeta trebale usklađivati u kontinuitetu i u skladu s porastom troškova uslijed inflacije. Još jedna od nezanemarivih teškoća u svakodnevnom životu i osoba s invaliditetom je i nekonkurentnost plaća pružatelja usluga podrške kao što su primjerice osobni asistenti, videći pratitelji, prevoditelji, odnosno tumači hrvatskog znakovnog jezika i asistenti u nastavi. Osobe s invaliditetom nalaze se u nepovoljnom položaju i zbog nedostatka radne snage koja bi obavljala prethodno navedene poslove. Prisutan je manjak i ostalih provoditelja usluga kao što je pomoć u kući. Mnoge osobe s invaliditetom nalaze se u nezavidnom položaju i promišljaju o odlasku na smještaj u ustanove i o izdvajanju iz svojih obitelji i zajednice. Obitelji se, s druge strane, brinu o tome što će biti kad oni više neće moći skrbiti o njima (Pravobranitelj za osobe s invaliditetom, 2023.).

Izmjene Zakona o socijalnoj skrbi donijele su povećanje zahtjeva za vještačenjima zbog preispitivanja prava što je posebno teško pogodilo osobe čiji je invaliditet posljedica trajnog i ireverzibilnog stanja (Pravobranitelj za osobe s invaliditetom, 2023.). Vještačenje provodi sektor za vještačenje Zavoda za vještačenje, profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom. Vještačenje se provodi „u svrhu ostvarivanja prava u području socijalne skrbi, mirovinskog osiguranja, obrazovanja, profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom, prava po osnovi roditeljskih potpora i zaštite vojnih i civilnih invalida rata“ (ZOSI, 2024.).

Planirani ukupni rashodi u Republici Hrvatskoj u području socijalne zaštite za bolest i invaliditet za 2024. godinu iznose 2, 489,359,867 kuna, odnosno 326,711,057,02 eura. Projekcija za 2026. godinu navodi iznos od 2,676,546,105 kuna što pokazuje određeno povećanje izdataka u ovoj sferi (Ministarstvo financija, 2024.).

6. Osobe s invaliditetom u sustavu obrazovanja – stanje i izazovi

Prvo načelo europskog stupa socijalnih prava naglašava kako „svi imaju pravo na kvalitetno i uključivo obrazovanje, osposobljavanje i cjeloživotno učenje kako bi održali i stekli vještine s pomoću kojih mogu u cijelosti sudjelovati u društvu i uspješno se kretati na tržištu rada“ (Europska komisija, 2017.).

Osobe s invaliditetom predstavljaju jednu od najranjivijih društvenih skupina koja je suočena s ozbiljnim preprekama na svim razinama obrazovanja. Farnell navodi da su, prema UNESCO-u, 2009. na globalnoj razini trećina sve djece koja ne pohađaju školu djeca s invaliditetom, odnosno s teškoćama u razvoju. Obrazovanje je temeljno ljudsko pravo koje je neophodno za ostvarivanje svih drugih ljudskih prava. Ono gradi temelje za „permanentno povezivanje znanja, vještina i sposobnosti u složen skup kompetencija potrebnih za uspješno sudjelovanje u društvenom, gospodarskom, kulturnom i političkom životu“ (Farnell, 2012.). Može se zaključiti kako zbog obrazovanja ekonomski i društveno marginalizirani pojedinci i skupine mogu izaći iz siromaštva i socijalne isključenosti te punopravno sudjelovati u društvu (Farnell, 2012.).

Kroz povijest, djeca s invaliditetom najčešće nisu imala opciju redovitog obrazovanja ili se ono provodilo kroz specijalne škole, naročito za djecu sa specifičnim oštećenjima kao što su intelektualne teškoće, gluhoća i sljepoća (Eurostat, 2001., prema Karin, 2016.). Danas se uključivanje djece s teškoćama razlikuje od zemlje do zemlje pa je u zemljama Europske Unije od ukupnog broja djece koja se obrazuju 2,3% djece s teškoćama. Republika Hrvatska se bavi pravima djece s teškoćama i potpisnica je međunarodnih Konvencija o pravima djece i Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i svojim zakonskim aktima, pravilnicima i provedbenim propisima regulira prava i obveze obrazovanja učenika s teškoćama u razvoju te njihovim uključivanjem u opći obrazovni sustav (Vlada Republike Hrvatske, 2021.). Djeca iz siromašnih obitelji i drugih ranjivih skupina imaju značajno veću vjerojatnost napuštanja obrazovanja i time su umanjene njihove mogućnosti zapošljavanja te je pojačana opasnost od ostajanja u socijalnoj isključenosti (UNDP, 2006., prema Farwell, 2012.). U odnosu na osobe koje završavaju školovanje, veća je šansa da će osobe koje prijevremeno napuštaju školu biti nezaposlene, da će raditi na povremenim poslovima te da će imati lošije zdravstvene uvjete (Biggeri i Arciprete, 2016.). Postoje i ekonomski razlozi za osiguravanje jednakih prilika u obrazovanju, a to znači da su obrazovni neuspjeh i socijalna isključenost koja iz njega proizlazi dugoročno skupi za državu. Pojedinci koji nemaju vještine za doprinos društvenom i ekonomskom razvoju stvaraju veće troškove za zdravstvo i sustav socijalne skrbi (OECD, 2008., prema Farwell, 2012.). Studije pokazuju da je kod odraslih osoba s invaliditetom prisutna tendencija slabijeg socioekonomskog stanja u usporedbi s osobama bez invaliditeta, ali obrazovanje slabi ovu povezanost. To ukazuje na činjenicu kako je uključivanje djece s teškoćama uz primjerene oblike školovanja koji će učeniku omogućiti uspješan završetak

školovanja važna i sa socioekonomskog aspekta jer pozitivno kontribuirala stvaranju ljudskog kapitala, mogućnosti zapošljavanja, osobnoj dobrobiti i blagostanju (Karin, 2016.).

Unatoč činjenici da u Republici Hrvatskoj postoje odgovarajući zakonski preduvjeti za studiranje osoba s invaliditetom, srednjoškolci s invaliditetom u manjoj se mjeri odlučuju za njega. Razlozi tome mogu biti različiti. Neki od njih su arhitektonske barijere, vlastiti stavovi i stavovi okoline o vještinama i sposobnostima osoba s invaliditetom, ali često i zbog neodgovarajućeg sustava podrške u kontekstu visokog obrazovanja (Korkut i Dorčić, 2014.). „Studenti s invaliditetom su svi studenti koji zbog bolesti ili oštećenja imaju teškoća u realizaciji svakodnevnih akademskih aktivnosti (Pravilnik o organizaciji i djelovanju Ureda za studente s invaliditetom Sveučilišta u Zagrebu, 2007, prema Milić Babić, 2020.). U Europskoj Uniji samo 29% osoba s invaliditetom stekne tercijarnu diplomu, odnosno diplomu visokog učilišta, dok kod osoba bez invaliditeta taj postotak iznosi 44% (Europska komisija, 2023.).

Kvaliteta obrazovanja studenata s invaliditetom razlikuje se u različitim zemljama Europske Unije. S obzirom da zemlje kombiniraju različite mjere koje imaju za cilj povećanje sudjelovanja studenata s invaliditetom u visokom obrazovanju te prate različite aspekte kvalitete visokog obrazovanja studenata s invaliditetom, teško je procijeniti kvalitetu mjera povećanja sudjelovanja studenata s invaliditetom u visokom obrazovanju na europskoj razini. Istraživanja pokazuju kako postoji i nedostatak podrške od strane sveučilišta (Bošković i Rinčić, 2014.). „Prema Katarini Tomaševski, prvoj izaslanici Ujedinjenih naroda za pravo na obrazovanje (1998.-2004. godine), pravo na obrazovanje sadrži četiri osnovne dimenzije koje moraju biti ispunjene kako bi se uistinu poštovalo pravo na obrazovanje u praksi: raspoloživost (eng. *availability*): postoji li dovoljan broj adekvatno opremljenih obrazovnih ustanova i jesu li regionalno distribuirane?; pristupačnost (eng. *accessibility*): jesu li te ustanove fizički i ekonomski dostupne, odnosno je li pristup jednak za sve društvene skupine?; prihvatljivost (eng. *acceptability*): omogućuju li obrazovni programi kvalitetno obrazovanje, jesu li uvjeti studiranja u skladu s minimalnim međunarodnim standardima?; prilagodljivost (eng. *adaptability*): je li sustav fleksibilan, odgovara li interesima učenika/studenata, roditelja, manjina, šire društvene zajednice i tržišta rada; prilagođava li se sustav adekvatno osobama s invaliditetom, manjinama i drugim marginaliziranim skupinama?“ (Farnell, 2012.). “Analiza dostupnih podataka pojedinih zemalja Europske Unije jasno pokazuju da u većini zemalja postoje potrebe osiguravanja preduvjeta povećanja pristupa

visokom obrazovanju studenata s invaliditetom, te da upravo zahvaljujući postavljenim strateškim ciljevima visokog obrazovanja na međunarodnoj razini uključivanje studenata s invaliditetom u visoko obrazovanje više nije marginalna tema” (Bošković i Rinčić, 2014.). Iz izvješća Pravobranitelja za osobe s invaliditetom i Školskog e-rudnika može se vidjeti kakvo je stanje vezano uz četiri dimenzije koje moraju biti ispunjene kako bi se uistinu poštivalo pravo na obrazovanje u Republici Hrvatskoj. U četiri županije ne postoje posebne obrazovne ustanove za osobe s invaliditetom, a ukoliko ustanova i postoji, ona nije nužno blizu mjesta stanovanja učenika s invaliditetom. Prema pravobranitelju, (Pravobranitelj za osobe s invaliditetom, 2023.; i MZOM, 2024.a). „Velika udaljenost stanovanja od škole utječe na samu kvalitetu obrazovanja i kvalitetu rehabilitacijskih postupaka izvan škole“ (Pravobranitelj za osobe s invaliditetom, 2023.). Također, ustanove s posebnim uvjetima odgoja i obrazovanja prekapacitirane su, a prekapacitirani su i posebni razredni odjeli u školama te se odobrenja Ministarstva znanosti i obrazovanja za nove odjele i nova zapošljavanja dugo čekaju. Osim toga, škole se suočavaju i sa teškoćama zapošljavanja učitelja edukatora rehabilitatora. Uvjeti za učenike s teškoćama često nisu primjereni. U izvješću Pravobranitelja za osobe s invaliditetom naveden je primjer gdje se različite garderobe i kabineti prenamijenjuju u učionice i onda prepunjavaju sa učenicima koji najčešće imaju višestruke teškoće u razvoju. Također, Pravobranitelj navodi kako se u posebnim razrednim odjelima često nalazi i po 11 učenika u čije se obrazovanje uključuju pomoćnici u nastavi, no oni nisu samostalni odgojno-obrazovni radnici te ne predstavljaju kvalitetno rješenje niti osiguravaju izjednačavanje mogućnosti za učenike s invaliditetom posebice u ovakvim slučajevima (Pravobranitelj za osobe s invaliditetom, 2023.).

Zakonom o osobnoj asistenciji usluga osobne asistencije postala je socijalna usluga koja osigurava pomoć osobi s invaliditetom u aktivnostima koje ne može izvoditi sama. Vezano uz obrazovanje osoba s invaliditetom ovaj zakon uređuje potporu pomoćnika u nastavi učenicima s teškoćama u razvoju i stručnih komunikacijskih posrednika gluhim, naglušnim i gluhoslijepim učenicima tijekom odgojno-obrazovnog procesa, uvjete za priznavanje potpore, nadležnost za odlučivanje o priznavanju potpore te druga pitanja značajna za pružanje potpore tijekom odgojno-obrazovnog procesa. „Potporu tijekom odgojno-obrazovnog procesa učeniku s teškoćama u razvoju pruža pomoćnik u nastavi u zadacima koji zahtijevaju komunikacijsku, senzornu i motoričku aktivnost učenika, u kretanju, pri uzimanju hrane i pića, u obavljanju higijenskih potreba, u svakodnevnim nastavnim, izvannastavnim i izvanučioničkim aktivnostima sa svrhom

izjednačavanja mogućnosti u obrazovanju s tendencijom osamostaljivanja učenika u školskoj sredini“ (Zakon o osobnoj asistenciji, NN 71/2023). S druge strane, „potporu tijekom odgojno-obrazovnog procesa učeniku s teškoćama u razvoju pruža stručni komunikacijski posrednik u onom sustavu komunikacije koji preferira gluhi, nagluhi ili gluhoslijepi učenik: hrvatski znakovni jezik, prilagođeni hrvatski znakovni jezik ili ostale sustave komunikacije koji se temelje na hrvatskome jeziku sa svrhom izjednačavanja mogućnosti u obrazovanju s tendencijom sudjelovanja u školskoj sredini“ (Zakon o osobnoj asistenciji, NN 71/2023). Vlada Republike Hrvatske tvrdi kako je cilj donošenja ovog zakona osigurati veći stupanj socijalne isključenosti i spriječiti institucionalizaciju osoba s invaliditetom. Ovim zakonom se osigurava održivost usluge osobne asistencije jer je ona prije donošenja ovog zakona bila pružana putem projekata koje su vodile udruge i bile su limitirane projektnim financiranjem. Ovim zakonom donesena je promjena u financiranju te se sada ove usluge financiraju iz državnog proračuna (Vlada Republike Hrvatske, 2023.). “Prema podacima MZO-a u školskoj godini 2021./2022. bilo je uključeno 4.468 pomoćnika u nastavi i stručnih komunikacijskih posrednika za 4.628 učenika, a u školskoj godini 2022./2023. osigurana je podrška za 5.009 učenika s teškoćama u razvoju, što je novo povećanje broja pomoćnika u nastavi i stručnih komunikacijskih posrednika” (Pravobranitelj za osobe s invaliditetom, 2023.).

Koordinacija pravobraniteljice za osobe s invaliditetom u visokom obrazovanju izradila je 2023. brošuru „Za sadašnje i buduće studente s invaliditetom-što je bitno znati o pravima i oblicima potpore“. U njoj stoji da pristupnik maturi koji je osoba s invaliditetom može ostvariti pravo na prilagodbu ispitne tehnologije na državnoj maturi „temeljem procjene i odluke Nacionalnog centra za vanjsko vrednovanje obrazovanja“ (Koordinacija pravobraniteljice za osobe s invaliditetom za podršku u visokom obrazovanju, 2023.). Upute za prilagodbu ispitne tehnologije dostupne su na mrežnoj stranici Nacionalnog centra za vanjsko vrednovanje obrazovanja, ali se sve informacije mogu dobiti i od ispitnog koordinatora u školi koju pohađa učenik s invaliditetom. Još jedno pravo pri upisu na studij za osobe s invaliditetom je i prilagodba dodatnih provjera znanja, vještina i sposobnosti za upis na studij. Neka visoka učilišta organiziraju dodatne provjere prilikom upisa na svoje programe. „Kako bi se ostvarilo pravo na individualizirani prilagođeni način dodatne provjere, treba se pravovremeno obratiti visokom učilištu (službi za podršku studentima ili koordinatoru za studente s invaliditetom) radi podnošenja zahtjeva za prilagodbu i dogovora o pojedinostima provedbe dodatne provjere znanja, vještina i sposobnosti“ (Koordinacija

pravobraniteljice za osobe s invaliditetom za podršku u visokom obrazovanju, 2023.). Važno je istaknuti da postoji pravo prednosti pri upisu na studij za osobe s invaliditetom. Kriterij je sljedeći: „Kandidati sa 60 % i više tjelesnog oštećenja i kandidati s 2. do 4. stupnjem oštećenja funkcionalnih sposobnosti čija se oštećenja nalaze na listi oštećenja organizma imaju pravo upisa u status redovitih studenata izvan odobrene upisne kvote uz uvjet da prijeđu razredbeni prag i zadovolje na eventualnoj provjeri posebnih sposobnosti“ (Koordinacija pravobraniteljice za osobe s invaliditetom za podršku u visokom obrazovanju, 2023.). Studenti s invaliditetom mogu ostvariti i pravo na subvencionirano stanovanje u studentskim domovima. „Studenti od 1. do 5. kategorije invaliditeta (više od 50 % tjelesnog oštećenja), uključujući i studente s invaliditetom na poslijediplomskome sveučilišnom studiju, stječu izravno pravo na subvencionirano stanovanje uz uvjet da su u tekućoj akademskoj godini ostvarili najmanje 1 ECTS bod te da su ostvarili najmanje 15 ECTS bodova prosječno u prethodnim godinama studiranja. Ovi uvjeti ne odnose se na studente koji u godini prijave na natječaj prvi put upisuju prvu godinu studija. Status studenta s invaliditetom dokazuje se rješenjem o postotku tjelesnog oštećenja, sukladno Uredbi o metodologijama vještačenja. Također, studenti s invaliditetom od 6. do 10. kategorije invaliditeta u natječajnom postupku ostvaruju dodatne bodove“ (Koordinacija pravobraniteljice za osobe s invaliditetom za podršku u visokom obrazovanju, 2023.). Studenti s invaliditetom imaju pravo na subvencioniranje troškova studija pod nešto povoljnijim uvjetima od studenata bez invaliditeta. Također, ukoliko imaju najmanje 60% tjelesnog invaliditeta, mogu zatražiti pravo na novčanu potporu za podmirenje dijela troškova prijevoza. U 2022. godini u studentskim domovima bilo je smješteno 13.688 studenata, od čega je 167 studenata bilo s invaliditetom, a pravo na novčanu potporu za prijevoz ostvarilo je 185 studenata s invaliditetom (Pravobranitelj za osobe s invaliditetom, 2022.). Jedno od prava koje osobe s invaliditetom mogu ostvariti u području obrazovanja su i dodatni bodovi u postupku rangiranja pri ostvarivanju prava na državnu stipendiju. Osim toga, moguća je i prilagodba nastavnog procesa i polaganja ispita na način da osoba ima individualizirano prilagođen način praćenja nastave i polaganja ispita, na primjer usmeni umjesto pismenog ispita, prilagodba ispitne literature, produljeno vrijeme za predaju pisanih radova i slično. Studenti sa invaliditetom mogu dobiti i vršnjačku potporu (Koordinacija pravobraniteljice za osobe s invaliditetom za podršku u visokom obrazovanju, 2023.). Takva podrška se ostvaruje na način da se spoji student s invaliditetom s kolegom bez invaliditeta. Student bez invaliditeta upisuje kolegij Vršnjačka potpora na kojem prvo prolazi kroz pripremnu radionicu

kako bi se osposobio za pružanje kvalitetne vršnjačke podrške studentima s invaliditetom u akademskom okruženju. „Kolegij Vršnjačka potpora nastao je kao jedna od mjera izjednačavanja mogućnosti za studente s invaliditetom u sustavu visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj. Educirani i senzibilizirani studenti asistenti, pružajući osnovne vršnjačke potpore, mogu kreirati takve uvjete za studente s invaliditetom kojima će se prevladati čitav niz prepreka koje organizacijski i objektivno postoje u sustavu visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj. Istodobno, kroz znanja i vještine stečene u pripremnoj radionici te provođenjem vršnjačke potpore sami će studenti asistenti steći neprocjenjivo iskustvo i razviti čitav niz socijalno poželjnih vještina i sposobnosti“ (Kiš Glavaš).

Zdravka Leutar, Marko Buljevac i Marina Milić Babić proveli su istraživanje socijalnog položaja osoba s invaliditetom u Hrvatskoj. Ono je napravljeno u svrhu konkretne provedbe mjera Nacionalne strategije izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2007. do 2015. godine. U istraživanju je sudjelovalo 689 punoljetnih osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj. U istraživanju je sudjelovalo 51,5% ispitanica i 48,5% ispitanika. Njihova prosječna dob bila je 34,6 godina. Najviše ispitanika, njih 61,8% pohađalo je redovito školovanje po redovitom programu. Kod 63% ispitanika koji su naveli da su pohađali redoviti program obrazovanja, invaliditet je nastupio tek nakon njihove punoljetnosti. Stoga ovaj rezultat ne upućuje na integraciju osoba s invaliditetom u školstvo, već na redovno školovanje izvan konteksta invaliditeta. S druge strane, 10,4% sudionika navelo je da je pohađalo redovnu školu po posebnom programu, dok je njih 5,1% navelo da je pohađalo redovnu školu po individualiziranom programu. Pod posebnim uvjetima školu je pohađalo 16,4% sudionika istraživanja te je kod tih osoba invaliditet najčešće prisutan od rođenja, tako se izjasnilo 71% posto njih. Pod posebnim uvjetima obrazovanje najčešće pohađaju osobe s intelektualnim teškoćama (Leutar i sur., 2011.). Prema ovom istraživanju postoje značajne razlike u završenoj vrsti škole ovisno o vremenu nastanka invaliditeta. Ispitanici kod kojih je invaliditet nastupio nakon 18. godine života u najvećoj su mjeri završili redovnu školu po redovitom programu, njih čak 97,8%, nasuprot tome osobe kod kojih je invaliditet prisutan od rođenja u puno manjoj mjeri završavaju redovnu školu po redovitom programu, njih 38,3%, a školu pod posebnim uvjetima, njih 32,6%. „Rezultati upućuju na veliki broj djece s teškoćama u razvoju koja završavaju školu pod posebnim uvjetima i nedovoljno su integrirana u redovne oblike nastave. Rezultati istraživanja koje je provela Leutar (2006.) ukazuju

da je 67% sudionika istraživanja završilo redovnu školu, a tek 12% školu pod posebnim uvjetima“ (Leutar i sur., 2011.).

U Republici Hrvatskoj se u školskoj godini 2023./2024. školovalo 35 998 učenika s teškoćama. Najveći broj učenika s teškoćama po županijama je redom u Gradu Zagrebu (8 892), zatim u Splitsko-dalmatinskoj županiji (3 260), u Zagrebačkoj (2 900), u Primorsko-goranskoj (2 478) te u Osječko-baranjskoj (2 429). Najmanje učenika s teškoćama je u Ličko-senjskoj županiji, njih 39. S druge strane, najveće postotke učenika s teškoćama imaju Bjelovarsko-bilogorska (10,69%) sa 1 285 učenika, Međimurska (10,02%), sa 1 303 učenika Krapinsko-zagorska (9,42%) sa 1 251 učenikom, dok se u županije sa najmanjim udjelom učenika sa teškoćama ubrajaju Ličko-senjska sa 239 učenika (5,80%) te Dubrovačko-neretvanska sa 787 (5,63%) učenika. Zanimljivo je istaknuti kako podaci pokazuju veći broj muških učenika s teškoćama u svim županijama u Republici Hrvatskoj što govori u prilog nepovoljnijem položaju učenika s teškoćama, odnosno žena s invaliditetom u Hrvatskoj. U Republici Hrvatskoj nalaze se 34 matične ustanove za obrazovanje djece s teškoćama, odnosno osoba s invaliditetom te osam područnih. One su prisutne u 17 županija. Sisačko-moslavačka, Ličko-senjska, Dubrovačko-neretvanska i Požeško-slavonska županija nemaju takve ustanove. Nepostojanje obrazovnih ustanova za osobe s invaliditetom u ovim županijama znatno otežava pristup obrazovanju učenicima s teškoćama koji žive u njima. U ustanovama specijaliziranim za učenike s teškoćama u razvoju u školskoj godini 2023./2024. školovalo se 3 257 učenika, od čega 363 srednjoškolca. Ako se uzme u obzir omjer osnovnoškolaca i srednjoškolaca, ovi brojevi ukazuju na značajan pad učenika na višoj razini obrazovanja (MZOM, 2024.a).

U školskoj godini 2023./2024. u srednje škole bilo je upisano 3 614 učenika s teškoćama u razvoju što je iznosilo 8,94% svih učenika. U gimnazije se upisalo 216 učenika s teškoćama, odnosno njih 5,98%, u strukovne programe 3 334, odnosno čak 92,25%, dok se u umjetničke programe upisalo tek 64 učenika s teškoćama, odnosno 1,77%. Prvih deset programa po učestalosti upisivanja u istoj akademskoj godinu su kuhar, pomoćni kuhar i slastičar, opća gimnazija, ekonomist, frizer, prodavač, automehaničar, konobar, CNC operater i hotelijersko-turistički tehničar. U istoj školskoj godini, u srednje škole se upisalo 36 824 učenika. Njihova područja odabira razlikovala su se u odnosu na učenike s teškoćama. Njih 68,85% upisalo je strukovne škole, njih 29,43% gimnazije, a 1,72% umjetničke škole. Podaci za obje skupine kontinuirano

praćeni od školske godine 2018./2019. do 2023./2024. gotovo su identični što ukazuje na određeni trend prilikom upisa u srednje škole. Razlika se može vidjeti i prema prosjeku bodova i ocjena na kraju 8. razreda sa kojima su se upisivali u školskoj godini 2023./2024. Učenici bez teškoća u razvoju upisivali su se prosječno sa 62,01 boda i prosjekom ocjena 4,23, dok su učenici sa teškoćama prosječno imali 45,22 bodova i prosjek 3,78. Zanimljivo je usporediti navedene podatke sa upisima programa kojeg su odabrali kao prvi prioritet. Učenici s teškoćama u većoj su mjeri upisali program prvog prioriteta, njih čak 90,38%, dok je isto bilo slučaj za 81,17% učenika bez teškoća. Navedeno se može objasniti na način da su učenici s teškoćama upisivali manje atraktivne programe (MZOM, 2024.d).

Tablica 6.1. *Prikaz srednjoškolskih programa po učestalosti upisa u školskoj godini 2023./2024.*

Program	Broj učenika
Kuhar	189
Pomoćni kuhar i slastičar	126
Opća gimnazija	118
Ekonomist	111
Frizer	96
Prodavač	94
Automehaničar	88
Konobar	74
CNC operater/CNC operaterka	69
Hotelijersko-turistički tehničar	69

Izvor: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih, Vol. Upisi u SŠ, 2024.

Podaci Školskog e-rudnika pokazuju kako učenik bez teškoća u razvoju u Republici Hrvatskoj godišnje s nastave izostane 88,23 sati, dok učenik s teškoćama u prosjeku izostaje 111,06 sati (MZOM, 2024.b). Učenici s invaliditetom imaju i slabija postignuća na državnoj maturi od učenika bez invaliditeta što im otežava pristup visokom obrazovanju. Prosječna ocjena u školskoj godini 2023./2024. iznosila je 3,68. Prosječna ocjena A razine bila je 3,28, a B razine 2,46. Dostupni podaci pokazuju kako je prosječna ocjena u Centru za odgoj i obrazovanje Vinko Bek 3,20, dok je prosječna ocjena A razine 2,83, a B razine 1,67. Centar za odgoj i obrazovanje Dubrava imao je sljedeće rezultate - prosjek ocjena bio je 3,44 dok je prosjek A razine mature iznosio 2,13, a prosjek B razine 1,10. Podaci govore kako iz Centra za odgoj i obrazovanje Vinko Bek od pet

pristupnika mature niti jedan nije upisao visoko učilište što je slučaj i za šest pristupnika mature Centra za odgoj i obrazovanje Dubrava. Ove ustanove odabrane su za primjer zbog dostupnosti podataka (MZOM, 2024.c). Dostupni su i podaci o studentima s invaliditetom na Sveučilištu u Zagrebu, našem najvećem sveučilištu. „Od ukupno 69 000 studenata koji studiraju na Sveučilištu u Zagrebu, svega je oko 500 studenata s invaliditetom koji primaju neki od oblika potpore ili realiziraju prava putem svojega statusa“ (Ured za studente s invaliditetom, 2024.). Ured za studente s invaliditetom bavi se izjednačavanjem mogućnosti svih studenata koji zbog bolesti, oštećenja ili poremećaja, bez obzira na vrstu i težinu invaliditeta, imaju teškoće u realizaciji svakodnevnih akademskih aktivnosti (Ured za studente s invaliditetom, 2024.).

7. Sudjelovanje osoba s invaliditetom na tržištu rada

“Zapošljavanje osoba s invaliditetom jedno je od prioritetnih područja politika država članica Europske unije, jer se njime ostvaruje punopravno uključivanje u zajednicu samih osoba s invaliditetom. Zaposlenjem takva osoba stječe materijalnu sigurnost, veću samostalnost u odlučivanju u svojem životu, članovi zajednice drugačije ju percipiraju. Pravo na rad nerijetko je osporavano pravo osoba s invaliditetom. Stoga se politikama zapošljavanja za osobe s invaliditetom ostvaruje njihovo punopravno sudjelovanje u društvu” (Leutar i Buljevac, 2012.). Prema podacima Europske komisije, samo polovica osoba s invaliditetom je zaposlena, dok je s druge strane zaposleno 75% osoba bez invaliditeta. (Europska komisija, 2023.). U Republici Hrvatskoj stanje je nešto drugačije. Kroz istraživanje o socijalnom položaju osoba s invaliditetom u Hrvatskoj ispitivao se i radni status sudionika istraživanja. „U istraživanju su sudjelovali studenti (2,8%), zaposleni (12,4%), nezaposleni (44%) i umirovljenici (3,9%), dok 6,9% sudionika navodi da su bez prihoda i time ovisni članovi kućanstava.“ (Leutar i sur., 2011.). Slične rezultate pokazuje i istraživanje o kvaliteti života obitelji osoba s invaliditetom koje provedeno 2003. godine čiji podaci pokazuju kako je 31,3% ispitanika bilo nezaposleno, 46,6% u mirovini, studenti su iznosili 3%, a zaposleno je bilo 12,9% ispitanika. Istraživanje socijalnog položaja osoba s invaliditetom u Hrvatskoj uspjelo je dati uvid u obilježja zaposlenih osoba s invaliditetom. U ovom istraživanju zaposlene osobe s invaliditetom činilo je šest osoba s oštećenjem vida, deset osoba oštećena sluha, šest osoba imalo je višestruka oštećenja, tri osobe imale su intelektualna oštećenja i 55 osoba imalo je motorička oštećenja. (Leutar i sur., 2011.). Ako navedene podatke usporedimo sa stopom registrirane nezaposlenosti cijelog stanovništva u Republici Hrvatskoj koja iznosi 4,7% može se

vidjeti kako su osobe s invaliditetom zaposlene u manjoj mjeri od opće populacije što ukazuje na njihov nepovoljniji položaj u društvu, odnosno socijalnu isključenost. (Hrvatski zavod za zapošljavanje, 2024.). Važno je dodati da je nezaposlenost, a naročito ona dugotrajna ključni uzročnik siromaštva, ali i kreditne opterećenosti kućanstava (Šućur, 2014.).

„Prema podacima Zavoda za vještačenje, profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom na dan 31. prosinca 2022. evidentirano je 15 513 zaposlenih osoba s invaliditetom što je 3 819 osoba s invaliditetom više u odnosu na 31. prosinca 2021. godine kad ih je bilo 11 694. Međutim, ovaj porast nije pokazatelj isključivo rasta zaposlenosti osoba s invaliditetom, već je dijelom uzrokovan usklađivanjem s novim Zakonom o Registru zaposlenih osoba s invaliditetom (Narodne novine, br. 63/22) te ažuriranjem baza podataka u Registru osoba s invaliditetom“ (Pravobranitelj za osobe s invaliditetom, 2023.). Kako bi se poslodavce potaknulo da zapošljavaju osobe s invaliditetom, u Republici Hrvatskoj postoje poticaji za zapošljavanje osoba s invaliditetom. Mogu ih koristiti poslodavci koji zapošljavaju osobe s invaliditetom i osobe s invaliditetom koje se samozapošljavaju, a osigurava ih Zavod za vještačenje, profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom. Poticaji obuhvaćaju „subvenciju plaće, sufinanciranje troškova obrazovanja, sufinanciranje troškova prilagodbe radnog mjesta, sufinanciranje troškova prilagodbe uvjeta rada, subvenciju u visini uplaćenog doprinosa za obvezno zdravstveno osiguranje, financiranje troškova stručne podrške, potporu za održivost samozapošljavanja osoba s invaliditetom, sufinanciranje troškova prijevoza osoba s invaliditetom i sufinanciranje troškova rada stručnih radnika i radnih instruktora u integrativnim radionicama i zaštitnim radionicama“ (E-građani, 2024.). Osim poticaja, mjera kojom se nastoji povećati broj uključenih osoba s invaliditetom na tržište rada je i obveza zapošljavanja osoba s invaliditetom, odnosno kvota.

“Poslodavci koji zapošljavaju najmanje 20 radnika obveznici su kvote, odnosno zapošljavanja određenog broja osoba s invaliditetom. Broj osoba s invaliditetom koje je poslodavac dužan zaposliti izračunava se po stopi od tri posto od ukupnog broja zaposlenih” (E-građani, 2024.). No poslodavcima je omogućeno da kvotu ispune i na druge načine kao što su primanje na praksu učenika s teškoćama u razvoju ili studenata s invaliditetom, sklapanje ugovora o obavljanju studentskog posla sa studentom s invaliditetom, primanje osoba s invaliditetom na stručno osposobljavanje za rad bez zasnivanja radnog odnosa, sklapanje ugovora o poslovnoj

suradnji s osobom s invaliditetom koja se samozapošljava, stipendiranje redovnog školovanja osoba s invaliditetom i slično. Osim toga, poslodavci koji ne ispunjavaju kvotu ili jednu od zamjenskih mogućnosti dužni su platiti novčanu naknadu u iznosu od 20% minimalne plaće, mjesečno, za svaku osobu s invaliditetom koju su bili dužni zaposliti. Postavlja se pitanje je li ta naknada motivirajuća za poslodavca kako bi zaposlio osobe s invaliditetom (E-građani, 2024.).

Hrvatski zavod za zapošljavanje redovito izvješćuje o svom radu. U 2023. godini objavljeno je izvješće o aktivnostima u radu s osobama s invaliditetom za 2022. godinu. Iz izvješća je vidljivo kako je u 2022. godini zaposleno ukupno 131 938 osoba, od čega 3 065 osoba s invaliditetom. Godinu prije zaposleno je 2 740 osoba s invaliditetom što je povećanje za 11,9%. Od ukupnog broja zaposlenih osoba s invaliditetom u 2022. godini, 1 587 su muškarci što čini 51,8%, a 1 478 žene s invaliditetom što iznosi 48,2%. “Od ukupnog broja zaposlenih osoba s invaliditetom, 2 965 osoba (96,7%) zaposleno je na temelju zasnivanja radnog odnosa, a 100 osoba (3,3%) na temelju drugih poslovnih aktivnosti (registriranje trgovačkog društva, obrta, ugovor o djelu i dr.)” (HZZ, 2023.). Prema istom izvještaju, najviše zaposlenih osoba s invaliditetom je u dobi između 20 i 24 godine, njih 610 (19,9%), slijede ih osobe u dobi od 25 do 29 godina (504 ili 16,4%), a nakon njih su osobe dobi od 30 do 34 godine (417 ili 13,6%). Iste godine, zaposleno je ukupno 1 587 muškaraca (51,8% od ukupnog broja zaposlenih osoba s invaliditetom) i 1 478 žena (48,2%). Podaci Hrvatskog zavoda za zapošljavanje pokazuju kako se osobe s invaliditetom najčešće zapošljavaju na sljedećim poslovima - radnik/ica u održavanju, pomoćni kuhar/ica, čistač/ica, administrativni službenik/ica, radnik/ica za pomoć u kući, vrtlarski radnik/ica, ručni pakirer/ka, kuhinjski radnik/ica, radnik/ica na proizvodnoj liniji, ekonomski službenik/ica. (HZZ, 2022.). Prema podacima iz 2023. godine zaposleno je ukupno 129 214 osoba, od čega 3645 osoba s invaliditetom. To je povećanje od 18,9% u odnosu na prethodnu godinu. „Najviše zaposlenih osoba s invaliditetom evidentirano je u Gradu Zagrebu (512 osoba ili 14,1% od ukupnog broja zaposlenih osoba s invaliditetom), potom u Osječko-baranjskoj županiji (394 osoba ili 10,8%) i Brodsko-posavskoj županiji (266 osoba ili 7,3%)” (HZZ, 2024). Poslove koje obavljaju važno je spomenuti jer osobe s invaliditetom često obavljaju slabije plaćene poslove (European Disability Forum 2003. prema Leutar i Buljevac 2010.). Nakon što je prikazano stanje na području zapošljavanja osoba s invaliditetom bitno je prikazati kako je istraživanje Eurobarometer 279 pokazalo kako 22% ispitanika misli da je “invaliditet razlog socijalne isključenosti i siromaštva,

dok rezultati istraživanja Eurobarometer 296 pokazuju da 41% ispitanika smatra invaliditet zaprekom prilikom traženja posla” (Eurostat, 2010., prema Leutar i Buljevac, 2010.).

Tablica 7.1 Prikaz novozaposlenih osoba s invaliditetom za razdoblje od 2021. do 2023. godine

Godina	Ukupan broj novozaposlenih osoba	Broj novozaposlenih osoba s invaliditetom	Povećanje udjela novozaposlenih osoba s invaliditetom u odnosu na prethodnu godinu
2021.	151 439	2740	9,7%
2022.	131 938	3065	11,9%
2023.	129 214	3645	18,9%

Izvor: HZZ, 2022.; HZZ, 2023.; HZZ, 2024.

Pravobranitelj za osobe s invaliditetom u 2023. godini dobio je velik broj pritužbi osoba s invaliditetom vezano za zapošljavanje u državnim i javnim službama. Stoga je uputio Ministarstvu pravosuđa uprave i uprave obavijest i preporuku, naveo je kako se osobe s invaliditetom pritužuju „zbog nejednakih uvjeta u odnosu na ostale kandidate prilikom provođenja natječajnog postupka za zapošljavanje u državnim i javnim službama, uskrate prava na razumnu prilagodbu i redovnu nemogućnost ostvarivanja prava prednosti pri zapošljavanju pod jednakim uvjetima sukladno Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom (NN, br. 157/13, 152/14, 39/18 i 32/20).“ Osobe s invaliditetom koje su podnijele pritužbu Pravobranitelju u većini slučajeva tvrde da je zapošljavanje u državnim i javnim službama netransparentno i da se pogoduje unaprijed poznatim kandidatima" (Pravobranitelj za osobe s invaliditetom, 2023.).

Unatoč zakonodavstvu i inicijativama koje promiču različitost na radnom mjestu i razvoj politike, osobe s invaliditetom još uvijek imaju manje prilike za ulazak, ostanak ili povratak tržištu rada nego drugi ljudi (Bonaccio i sur., 2020.). Mogućnost za poboljšavanje položaja osoba s invaliditetom na tržištu rada u Hrvatskoj, Svjetska zdravstvena organizacija vidi u činjenici da se u Hrvatskoj zbog očekivanog pada radno sposobnog stanovništva, osobe sa invaliditetom sve više prepoznaju kao vrijedan resurs u radnoj snazi u i privatnom i javnom sektoru (World Health Organization, 2018.).

U nastavku će biti prikazana tablica koja sumira ključne nalaze analize.

Tablica 7.2.

Tablica sumiranih ključnih uvida prema područjima opisanima u radu

Područja analize	Ključni uvidi	Procjena učinkovitosti politika i uključivanja osoba s invaliditetom
Siromaštvo	<ul style="list-style-type: none"> • istraživanja na temu osoba s invaliditetom i siromaštva u Hrvatskoj su rijetka • siromaštvo je i uzrok i posljedica invaliditeta • osobe s invaliditetom imaju manju sposobnost zarađivanja od osoba bez invaliditeta 	<ul style="list-style-type: none"> • visine naknada socijalne pomoći su niske i omogućuju tek malom broju korisnika da iziđu iz siromaštva
Socijalna isključenost	<ul style="list-style-type: none"> • socijalna isključenost u različitim područjima temeljni je aspekt u stvaranju dvosmjernog odnosa između invaliditeta i siromaštva • 40,5% osoba s invaliditetom ne smatra se aktivnim članovima zajednice • usluga osobne asistencije pridonosi socijalnom uključivanju i širenju socijalne mreže te pozitivno utječe na odnose s drugim ljudima 	<ul style="list-style-type: none"> • postoje različite mjere i zakonski okviri usmjereni borbi protiv socijalne isključenosti osoba s invaliditetom, no osobe s invaliditetom unatoč tome nalaze se nepovoljnom socijalnom položaju što ukazuje prostor za poboljšanje u smislu provedbi mjera • osobe s invaliditetom trebalo bi u većoj mjeri uključiti kao aktivne dionike u donošenju važnih odluka
Prava i usluge	<ul style="list-style-type: none"> • inkluzivni dodatak, osobna asistencija, pravo na troškove ugroženog kupca energenata, usluga boravka, usluga smještaja, pomoć pri uključivanju u programe odgoja i redovitog obrazovanja, pravo na status roditelja njegovatelja ili status njegovatelja, organizirano stanovanje • povlastice u prometu, oslobođanje od poreza na cestovna vozila • mogućnost obraćanja Pravobranitelju za osobe s invaliditetom 	<ul style="list-style-type: none"> • financijska potpora koju mogu dobiti osobe s invaliditetom često nije dostatna za pokrivanje svih životnih troškova • osobe s invaliditetom nekad niti ne znaju koja prava im pripadaju (npr. zbog čestih promjena zakona)
Pristup obrazovanju	<ul style="list-style-type: none"> • stope uključenosti u obrazovanje razlikuju se kod djece sa i bez poteškoća u razvoju • dob stečenog invaliditeta povezana je s uključenosti u obrazovanje • osobe s invaliditetom u manjoj se mjeri odlučuju na studiranje 	<ul style="list-style-type: none"> • u ovo je područje potrebno uložiti veće napore s obzirom da se s povećanjem razine obrazovanja smanjuje uključenost učenika s teškoćama u isto

	<ul style="list-style-type: none"> • obrazovanje može pridonijeti izlasku iz siromaštva i socijalne isključenosti osoba s invaliditetom 	<ul style="list-style-type: none"> • prisutan je nedostatak ustanova specijaliziranih za obrazovanje učenika s teškoćama • u postojeće ustanove i programe potrebno je uložiti dodatna sredstva kako bi se poboljšali (prostor, oprema)
Sudjelovanje na tržištu rada	<ul style="list-style-type: none"> • osobe s invaliditetom susreću se sa preprekama na radnom mjestu • u Republici Hrvatskoj 2022. bilo je evidentirano 15 513 zaposlenih osoba s invaliditetom što čini 0,96% ukupno zaposlenih osoba • 2022. zaposlilo se 3 065 osoba s invaliditetom što čini 10% ukupnog broja novozaposlenih osoba 	<ul style="list-style-type: none"> • sudjelovanje osoba s invaliditetom na tržištu rada u značajnoj je mjeri obuhvaćeno u socijalnim politikama, ali je potrebno još više raditi na uključivanju osoba s invaliditetom u tržište rada kako bi se smanjila njihova nezaposlenost • potrebno je ispitati je li kvotno zapošljavanje osoba s invaliditetom zaista učinkovito rješenje s obzirom da se obveza zapošljavanja osoba s invaliditetom može ispuniti i na druge načine, primjerice plaćanjem novčane naknade

8. Rasprava

Prema podacima koje pruža Eurostat zemlja s najvećim rizikom od siromaštva u Europi je Rumunjska u kojoj je 32% stanovnika u riziku od siromaštva, slijedi ju Bugarska sa 30% te Španjolska sa 26.5% (Eurostat, 2023.). Eurostat kontinuirano izvještava o osobama u dobi od 16 ili više godina u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti s obzirom na razinu invaliditeta. Prema podacima, 2022. godine udio osoba s invaliditetom starijih od 16 godina koji su bili u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti iznosio je 28,8% , dok je s druge strane udio osoba u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti koje nemaju invaliditet iznosio 18,3%. Iz istog istraživanja može se uočiti kako su osobe s invaliditetom u nepovoljnijem položaju po ovom pitanju u svim državama članicama Europske Unije. Eurostat je objavio kako je Estonija imala najveću razliku između ove dvije skupine u apsolutnom smislu i ona je iznosila 28 postotnih bodova. Najveća

razlika u apsolutnom smislu bila je prisutna u Irskoj te je udio osoba s invaliditetom u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti bio 2,7 puta veći nego kod osoba bez invaliditeta. Najmanju razliku i u apsolutnom i u relativnom smislu imale su Njemačka i Grčka – u apsolutnom smislu ona je iznosila četiri postotna boda, dok su u relativnom smislu osobe s invaliditetom bile 1,2 puta izloženije ovom riziku (Eurostat, 2023.). Zabrinjavajući su i podaci o udjelu osoba s invaliditetom starijih od 16 godina koje žive u kućanstvima koja spajaju kraj s krajem. Udio takvih osoba iznosi 54,3% ukupnog stanovništva Europske Unije, a i istoj situaciji je 42,9% osoba bez invaliditeta (Eurostat 2023.). Isti izvor za Republiku Hrvatsku navodi da je u riziku od siromaštva gotovo 15% osoba bez invaliditeta starijih od 16 godina te otprilike 36% osoba sa invaliditetom. Isto istraživanje bavilo se i zaposlenim osobama u riziku od siromaštva. Ono je pokazalo da je rizik od siromaštva zaposlenih osoba s invaliditetom starijih od 16 bio prisutan kod 10,2% te kod 8,3% osoba bez invaliditeta. Ovi podaci ukazuju na važnost zaposlenosti i može se primijetiti kako je stopa rizika od siromaštva zaposlenih osoba s invaliditetom niža nego u dijelu ovog istraživanja u kojem zaposlene osobe s invaliditetom nisu zasebno prikazane (Eurostat, 2023.). Važno je spomenuti kako se rizik od siromaštva povećava s težinom invaliditeta (Europska komisija, 2017.).

Osim toga, trendovi siromaštva direktno su povezani sa razinom i kvalitetom zaposlenja i sa sustavima podrške dohotka (Inclusion Europe, 2019.). S obzirom da je u radu prethodno prikazano kako su osobe s intelektualnim teškoćama najugroženija skupina, potrebno je prikazati rezultate dostupnih istraživanja. Budući da države članice Europske Unije imaju različite definicije osoba s intelektualnim teškoćama, postotak osoba koje imaju teškoće te vrste prilično se razlikuje od zemlje do zemlje. Od 21 zemlje koja je sudjelovala u istraživanju, Republika Hrvatska ima najniži postotak stanovništva s mentalnim teškoćama, njih otprilike 0,25%, dok su Slovenija i Grčka vodeće sa 2,5%. Ovo istraživanje pokazalo je i kako osobe s intelektualnim teškoćama svoja primanja najčešće ostvaruju kroz različita socijalna primanja te kroz rad. Za neke zemlje prikazani su podaci o izdacima država za potporu osobama s intelektualnim teškoćama. Bugarska izdvaja oko 13,650,000 eura za potporu, uključujući troškove osoblja u rezidencijalnim ustanovama i dnevnim centrima. Cipar izdvaja 8,000,000 eura, a za Njemačku je procjena iz 2003. godine ulaganje do 10.9 milijardi eura. Najčešći oblik novčane potpore za osobe s intelektualnim teškoćama je osobna invalidnina. Njeni iznosi variraju diljem Europe te se kreću od 40 do 45 eura u Rumunjskoj, 55-65 eura u Mađarskoj i Estoniji, znatno veći iznos je 230 eura u Sloveniji, 250 eura u Grčkoj, 500 eura na Cipru, 600 do 700 eura dobivaju osobe s invaliditetom u Francuskoj,

Njemačkoj ili Irskoj, dok u Danskoj osobe s invaliditetom imaju najveću invalidninu te ona iznosi 1 800 eura. Za bolju usporedbu potrebno je pratiti životni standard u spomenutim zemljama (Inclusion Europe, 2019.). Za lakšu usporedbu, Hrvatska je do 2023. godine imala osobnu invalidninu u iznosu od otprilike 232 eura (Vlada Republike Hrvatske, 2022.). U različitim strateškim dokumentima Republike Hrvatske spominje se uključenost osoba s invaliditetom u obrazovanje i tržište rada. Važno je posvetiti se pitanju obrazovanja osoba s invaliditetom s obzirom da je ono u velikoj mjeri povezano i sa njihovim zapošljavanjem. Nedostatak posebnih ustanova za obrazovanje osoba s invaliditetom u Republici Hrvatskoj u nekim područjima pokazuje nužnost ulaganja sredstava u njihovo osnivanje kako bi se učenicima s teškoćama olakšao pristup obrazovanju. Osim toga, i u redovnim školama potrebno je više ulagati u pristupačnost za učenike s teškoćama. No, može se vidjeti kako postoji interes vladajućih za obrazovanje osoba s invaliditetom. Naime, u travnju ove godine donesena je odluka kojom se stavljaju van snage nastavni planovi odgoja i obrazovanja koji se provode od 1996. godine te će se novi programi uvoditi kontinuirano od 2024. do 2030. godine ovisno o nastavnom predmetu. Ova promjena donesena je s ciljem boljeg odgovaranja na trenutne potrebe djece s teškoćama kao najugroženije skupine koja se susreće sa socijalnom isključenošću. (MZOM, 2024.d).

Načini na koje se može raditi na sprječavanju i otklanjanju siromaštva i socijalne isključenosti osoba s intelektualnim teškoćama u Europi su sljedeći; potrebno je poboljšati pristup obrazovanju i cjeloživotnom učenju za osobe s invaliditetom, boriti se protiv diskriminacije osoba s intelektualnim teškoćama na tržištu rada, kreirati jednak pristup zdravstvenim uslugama, voditi brigu o članovima osobe s teškoćama, osigurati pravne kapacitete i pristup pravima za sve, adresirati vezu između siromaštva, isključenosti i institucionalizacije. Također, potrebno je kompenzirati dodatne troškove prouzročene invaliditetom, razviti specifične instrumente za osobe s invaliditetom za osobe s intelektualnim teškoćama u središnjem i istočnom dijelu Europe, kreirati bolju bazu podataka za monitoring politika vezanih uz socijalnu uključenost i „mainstreaming“ intelektualnih teškoća u nacionalnim, Europskim i svjetskim politikama (Inclusion Europe, 2019.). Slične smjernice mogu se upotrijebiti i kod ostalih vrsta invaliditeta. Uz navedene preporuke koje zasigurno mogu pomoći u rješavanju problema siromaštva i socijalne isključenosti osoba s invaliditetom potrebno je kontinuirano provoditi evaluaciju provedbe mjera socijalne politike kojima se ovaj problem nastoji ublažiti. Važno je u nju uključiti i osobe s invaliditetom, kako zbog toga što je to jedan od načina na koji im se može omogućiti da sudjeluju u aktivnom građanstvu,

tako i zbog toga što se radi o njihovim potrebama koje oni sami najbolje poznaju. Važni dionici u rješavanju ove problematike mogle bi biti i organizacije civilnog društva kroz zagovaranje prava osoba s invaliditetom te kroz samo informiranje osoba s invaliditetom o njihovim pravima. S obzirom na prilično loše stanje u Republici Hrvatskoj vezano uz siromaštvo i socijalnu isključenost osoba s invaliditetom mogla bi se uspostaviti bolja suradnja sa Pravobraniteljem za osobe s invaliditetom, ali i uputiti tijelima Europske Unije molbu za pomoć i podršku kako bi se situacija popravila.

9. Zaključak

Osobe s invaliditetom nalaze se u nepovoljnijem položaju od osoba koje nemaju invaliditet. Njihove potrebe i troškovi veći su nego kod ostalih osoba te često imaju i lošije zdravlje, dok su postignuća u obrazovanju općenito niža nego kod osoba bez invaliditeta. To je i jedan od razloga zbog kojeg često rade na slabije plaćenim poslovima što im dodatno otežava zadovoljavanje potreba. Niži dohodak osoba s invaliditetom povezan je i s njihovom nižom uključenosti u tržište rada od osoba bez invaliditeta. Rad je također vrlo važan za participaciju osoba s invaliditetom u društvu i jedan je od čimbenika njihove integracije u društvo. Osim prihoda koje ostvaruju radom, mogu dobiti i različite naknade od države da bi lakše ispunili svoje potrebe te kako bi bili ravnopravni članovi društva u kojem žive, no te potpore često su niske i ne ispunjavaju svoj cilj u cijelosti. Kod osoba s invaliditetom prisutne su veće stope siromaštva nego što ih imaju osobe bez invaliditeta. To se može objasniti kroz nedostatak dostupnih usluga i prisutnosti brojnih prepreka s kojima se suočavaju u svakodnevnom životu. Siromaštvo se smatra i uzrokom i posljedicom invaliditeta. Osobama s invaliditetom često nedostaje politički glas kojim bi izrazile svoje potrebe i na taj se način izborile za bolji položaj u društvu. Istraživanja pokazuju da je odnos između invaliditeta i siromaštva loše definiran i nedovoljno istražen, no jedno istraživanje u Hrvatskoj pokazalo je da je 35,3% osoba s invaliditetom u dobi od 16 godina ili više bilo u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti te je isto bilo slučaj za 13,8% osoba bez invaliditeta. S druge strane, stopa ozbiljne materijalne i socijalne deprivacije iznosi 8,1% za osobe s invaliditetom i 2,2% za osobe bez invaliditeta.

Osobe s invaliditetom često se ne smatraju aktivnim članovima zajednice što govori u prilog socijalnoj isključenosti osoba s invaliditetom. Na poboljšavanju socijalnog položaja osoba s invaliditetom i smanjenju siromaštva radi se kontinuirano kroz provedbu različitih mjera javnih politika u Republici Hrvatskoj, ali trenutno stanje ukazuje na potrebu redefiniranja i poboljšanja politika prema ovoj skupini. Također, potrebno je povećati financijske potpore te olakšati pristup tržištu rada kako bi se pozitivno utjecalo na siromaštvo osoba s invaliditetom. S obzirom na činjenicu da osobe s invaliditetom žele biti punopravni, aktivni članovi društva potrebno je više pažnje pridavati potrebama koje izražavaju te ih uključiti u većoj mjeri kao dionike u kreiranju politika.

Socijalna isključenost osoba s invaliditetom mogla bi se smanjiti na način da se osvijesti javnost o mogućnostima osoba s invaliditetom. S osvještavanjem bi se trebalo početi već od najranije dobi, u vrtićima i školama. Na taj način smanjile bi se predrasude prema ovoj populaciji i pozitivno utjecalo na odnos mlađih generacija prema osobama s invaliditetom što bi dugoročno moglo biti pozitivno povezano sa smanjenjem socijalne isključenosti. Osim toga, potrebno je jačati kapacitete različitih dionika koji se bave ovom temom što bi moglo doprinijeti i boljem iskorištavanju Europskih fondova namijenjenih ovom području. U Republici Hrvatskoj prisutna je politička volja vezana uz siromaštvo i socijalnu isključenost osoba s invaliditetom što se vidi iz različitih planova, strategija i sličnih izvora, no potrebno je uložiti još više napora kako bi se osobe s invaliditetom zaista osjećale kao ravnopravni članovi društva te imali jednake mogućnosti sudjelovanja u društvu. Ideja za buduće istraživanje blisko ovoj temi bila bi usporedba plaća za jednaka radna mjesta osoba s invaliditetom i osoba bez invaliditeta.

Popis slika

Slika 4.1. *Djeca s teškoćama u razvoju i odrasle osobe s invaliditetom – dostupnost usluga po županijama*. Nacionalni plan razvoja socijalnih usluga za razdoblje od 2021 do 2027. godine.

Popis tablica

Tablica 4.1. *Prikaz programa, strategija i planova kroz godine*

Tablica 6.1. *Prikaz srednjoškolskih programa po učestalosti upisa u školskoj godini 2023./2024.*

Tablica 7.1. *Prikaz novozaposlenih osoba s invaliditetom za razdoblje od 2021. do 2023. godine*

Tablica 7.2. *Tablica sumiranih ključnih uvida prema područjima opisanima u radu*

Literatura

Babić, Z., Leutar, Z. (2010): Položaj osoba s invaliditetom na tržištu rada Republike Hrvatske. *Socijalna ekologija*, 19, 2, 195-214.

Benjak, T. (2023). *Izješće o osobama s invaliditetom u Republici Hrvatskoj*. Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Zagreb.

Bhattarai, M., & Smedema, S. M. (2023). Improving Health of Persons With Disabilities Living in Poverty: A Scoping Review. *Rehabilitation Counselors and Educators Journal*, 12(1).

Biggeri, M. i Arciprete, C. (2016). Kvalitetno obrazovanje za sve u svrhu održivog razvoja. *Pravo na obrazovanje: obrazovanjem protiv siromaštva i isključenosti*. Oxfam, Sveučilište u Firenci, Međunarodni institut za mir i ljudska prava Caen, Istarska županija.

Bonaccio, S., Connelly, C.E., Gellatly, I.R. i dr. (2020). The Participation of People with Disabilities in the Workplace Across the Employment Cycle: Employer Concerns and Research Evidence. *J Bus Psychol* 35, 135–158.

Bošković, S. i Rinčić, I. (2014). Visoko obrazovanje studenata s invaliditetom u Hrvatskoj. *Ljetopis socijalnog rada*, 21 (3), 485-509.

Brkić-Gverieri, M. (2023). *Prava i povlastice osoba s invaliditetom – tjelesnim oštećenjem*. Posjećeno 23.7.2024. na mrežnim stranicama IUS-INFO: <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/prava-i-povlastice-osoba-s-invaliditetom-tjelesnim-ostecenjem-57336>

Creative Commons license (2010). *Social Problems: Continuity and Change*. University of Minnesota Libraries Publishing

Dadić, M., Bačić, A., Župa, I. i Vukoja, A. (2018). DEFINIRANJE POJMOVA INVALIDITET I OSOBA S INVALIDITETOM. *Hrana u zdravlju i bolesti, Specijalno izdanje* (10. Štamparovi dani), 64-66.

Dos Santos, T. M. (2017). Poverty as lack of capabilities: an analysis of the definition of poverty of Amartya Sen. *PERI*, 9(2), 125-148.

Državni zavod za statistiku (DZS) (2024). *Pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti u 2023*. Pristupljeno 10.09.2024. na mrežnim stranicama DZS: <https://podaci.dzs.hr/2024/hr/77038>

Državni zavod za statistiku (2024). *Prosječna neto plaća u ožujku 2024. iznosila 1326 eura*. Posjećeno 22.7.2024. na mrežnim stranicama Državnog zavoda za statistiku: <https://dzs.gov.hr/vijesti/prosjecna-neto-placa-u-ozujku-2024-iznosila-1-326-eura/1900>

Eskelinen, T. (2011). Relative Poverty. U Chatterjee, D.K. *Encyclopedia of Global Justice*. Springer, Dordrecht.

Europska komisija (2017). *Socijalna uključenost. Tematski informativni članak o europskom semestru*. Preuzeto 10.09.2024. s mrežnih stranica Europske komisije: https://commission.europa.eu/document/download/b0996611-2327-48dc-95da-0508d960ed4c_hr?filename=european-semester_thematic-factsheet_social_inclusion_hr.pdf

Europska komisija (2021). Unija ravnopravnosti: Strategija o pravima osoba s invaliditetom za razdoblje 2021.–2030. *Komunikacija komisije Europskom parlamentu, vijeću, europskom gospodarskom i socijalnom odboru i odboru regija*. Preuzeto 22.7.2024. na mrežnim stranicama Ministarstva unutarnjih poslova:

<https://mup.gov.hr/UserDocsImages/2022/12/Unija%20ravnopravnosti%20Strategija%20o%20pravima%20osoba%20s%20invaliditetom%20za%20razdoblje%202021-2030.pdf>

Europska komisija (2023). *Zapošljavanje, socijalna pitanja i uključenost*. Posjećeno 21.7.2024. na mrežnim stranicama Europske unije:

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1137&langId=hr>

Europski parlament (2024). *Minimalne plaće: mjere za dostojanstvene životne uvjete u EU-u*. Pristupljeno 22.7.2024. na mrežnim stranicama Europskog parlamenta: <https://www.europarl.europa.eu/topics/hr/article/20210628STO07263/minimalne-place-mjere-za-dostojanstvene-zivotne-uvjete-u-eu-u>

Eurostat (2022.a). *Population with disability*. Posjećeno 16.7.2024. na mrežnim stranicama Eurostata: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_with_disability#Self-reported_disability_.28limitation_in_usual_activities_due_to_health_problems.29

Eurostat (2022.b). *Disability statistics - poverty and income inequalities*. Posjećeno 16.7.2024. na mrežnim stranicama Eurostata: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Disability_statistics_-_poverty_and_income_inequalities

Eurostat (2023). *Key figures on European living conditions*. Preuzeto 09.09.2024. s mrežnih stranica Eurostata: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/15216629/17704280/KS-HC-23-001-EN-N.pdf/bb6d79fb-7664-d4da-3b49-8c50ee57b7bb?version=4.0&t=1700573366444>

Farnell, T. (2012). Jednake prilike u obrazovanju u globalnoj perspektivi. *Studenti s invaliditetom: opće smjernice*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.

Förster, M. (1994). Measurement of Low Incomes and Poverty in A Perspective of International Comparisons. *OECD Labour Market and Social Policy Occasional Papers No. 14*.

Galvao, M. F. G., Lemos, A. H., i Cavazotte, F. S. C. N. (2019). Revisiting the mainstream: The meaning of work for people with acquired disabilities. *Revista de Administracao Mackenzie*, 19.

Groce, N., Kett, M., Lang, R., & Trani, J. F. (2011). Disability and poverty: The need for a more nuanced understanding of implications for development policy and practice. *Third World Quarterly*, 32(8), 1493-1513.

Hrvatski sabor (2005). Deklaracija o pravima osoba s invaliditetom. *Narodne novine*, br. 47/2005.

Hrvatski zavod za zapošljavanje (HZZ) (2023). *Izješće o aktivnostima Hrvatskoga zavoda za zapošljavanje u području zapošljavanja osoba s invaliditetom u razdoblju od 1. siječnja do 31. prosinca 2022. godine*. Preuzeto 10.09.2024. sa mrežnih stranica Hrvatskog zavoda za zapošljavanje: <https://www.hzz.hr/app/uploads/2023/04/Izvjescje-o-aktivnostima-HZZ-a-u-radus-s-OSI-za-2022.pdf>

Hrvatski zavod za zapošljavanje (HZZ) (2024). *Izješće o aktivnostima Hrvatskoga zavoda za zapošljavanje u području zapošljavanja osoba s invaliditetom u razdoblju od 1. siječnja do 31. prosinca 2023. godine*. Preuzeto 20.09.2024. sa mrežnih stranica Hrvatskog zavoda za zapošljavanje: <https://www.hzz.hr/app/uploads/2024/02/Izvjescje-o-aktivnostima-HZZ-a-u-radus-s-OSI-za-2023.doc>

Hrvatski zavod za zapošljavanje (2024). *Statistika*. Posjećeno 21.7.2024. na mrežnim stranicama Hrvatskog zavoda za zapošljavanje: <https://www.hzz.hr/statistika/>

Inclusion Europe (2019). *Poverty and Intellectual Disability in Europe*. Preuzeto 10.09.2024. s mrežnih stranica Inclusion Europe: https://www.inclusion-europe.eu/wp-content/uploads/2019/01/SocInc_EUPovertyRreport.pdf

Karin, Ž. (2016). Školovanje djece s teškoćama. *Medicina familiaris Croatica*, 24 (2), 96-100.

Kiš-Glavaš, L. *Sveučilišni kolegij Vršnjačka potpora studentima s invaliditetom*. Posjećeno 21.7.2024. na mrežnim stranicama Sveučilišta u Zagrebu: <https://www.unizg.hr/studiji-i-studiranje/podrska-studentima/ured-za-studente-s-invaliditetom/vrsnjacka-potpore/>

Koordinacija pravobraniteljice za osobe s invaliditetom za podršku u visokom obrazovanju. (2023). *Za sadašnje i buduće studente s invaliditetom – što je bitno znati o pravima i oblicima potpore*. Zagreb.

Korkut, S. i Martinac Dorčić, T. (2014). Izjednačavanje mogućnosti studenata s invaliditetom u visokom obrazovanju: iskustvo ureda za studente s invaliditetom Sveučilišnog savjetovanišnog centra. *Jahr*, 5 (1), 43-58.

Kronborg Bak, C. (2018). Definitions and measurment of social exclusion. *Advances in Applied Sociology*, 8, 422-443.

Kuivalainen, S. (2014). Subjective Poverty. U Michalos, A.C. *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*. Springer, Dordrecht.

Kwadzo, M. (2015). Choosing concepts and measurements of poverty: A comparison of three major poverty approaches. *Journal of Poverty*, 19(4), 409-423.

Leontine van de Ven , Marcel Post , Luc de Witte & Wim van den Heuvel (2005). It takes two to tango: the integration of people with disabilities into society, *Disability & Society*, 20:3, 311-329.

Leutar, Z. (2006). Osobe s invaliditetom i siromaštvo. *Revija za socijalnu politiku*, 13 (3-4), 293-308.

Leutar, Z. i Buljevac, M. (2020). Osobe s invaliditetom u društvu. *Biblioteka socijalnog rada*. Zagreb.

Leutar, Z. i Buljevac, M. (2012). Zaposlenost osoba s invaliditetom u Hrvatskoj i zemljama Europske unije. *Društvena istraživanja*, 21 (1 (115)), 79-100.

Leutar, Z., Buljevac, M. i Milić Babić, M. (2011). *Socijalni položaj osoba s invaliditetom u Hrvatskoj*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.

Levitas, R. (2006). The concept and measurement of social exclusion. *Poverty and social exclusion in Britain* (pp. 123-160). Policy Press.

Milić Babić, M. (2020). Studenti s invaliditetom u visokom obrazovanju – pogled iz kuta formalne podrške. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 56 (2), 61-82.

Millar, J. (2007). Social exclusion and social policy research: defining exclusion. *Multidisciplinary handbook of social exclusion research*, 1-15.

Ministarstvo financija (2024). *Plan rashoda po funkcijskoj klasifikaciji 2024-2026*. Preuzeto sa mrežnih stranica Ministarstva financija:

<https://mfin.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/proracun/2024/Plan%20rashoda%20po%20funkcijskoj%20klasifikaciji%202024-2026.xls>

Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti (MOBIMS) (2009). *Izvešće o provedbi nacionalne strategije izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2007. do*

2015. godine: u 2008. godini. Preuzeto 22.7.2024. na mrežnim stranicama Vlade Republike Hrvatske: https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//2016/Sjednice/Arhiva//79_08.pdf

Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike (MROSP) (2021.a). *Nacionalni plan borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti za razdoblje od 2021. do 2027. godine*. Preuzeto 20.7.2024. sa mrežnih stranica Ministarstva:

<https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Glavno%20tajništvo/Godišnji%20planovi%20i%20strateška%20izvješća/Nacionalni%20plan%20borbe%20protiv%20siromaštva%20i%20socijalne%20isključenosti%20za%20razdoblje%20od%202021%20do%202027.pdf>

Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike (MROSP) (2021.b). *Akcijski plan unaprijeđenja sustava socijalne skrbi*. Preuzeto 23.7.2024. sa mrežnih stranica Ministarstva: <https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/PR/Akcijski%20plan%20unaprjeđenja%20sustava%20socijalne%20skrbi%20i%20financijska%20sredstva.pdf>

Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike (MROSP) (2021.c). *Akcijski plan za provedbu Nacionalnog plana za rad, zaštitu na radu i zapošljavanje za razdoblje od 2021. do 2027. godine, za razdoblje od 2021. do 2024. godine*. Preuzeto 12.09.2024. sa mrežnih stranica Ministarstva:

<https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Glavno%20tajništvo/Godišnji%20planovi%20i%20strateška%20izvješća/26.11.Prijedlog%20Akcijskog%20plana.pdf>

Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike (MROSP) (2021.d). *Nacionalni plan razvoja socijalnih usluga za razdoblje od 2021. do 2027. godine*. Preuzeto 12.09.2024. sa mrežnih stranica Ministarstva: <https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Glavno%20tajništvo/Godišnji%20planovi%20i%20strateška%20izvješća/Nacionalni%20plan%20razvoja%20socijalnih%20usluga%20za%20razdoblje%20od%202021.%20do%202027.%20godine.pdf>

Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike (MROSP) (2023.a). *U Hrvatskom saboru izglasani Zakon o inkluzivnom dodatku i paket zakona za unaprjeđenje*

kapitaliziranog mirovinskoga sustava. Posjećeno 23.7.2024. na mrežnim stranicama Ministarstva:
<https://mrosp.gov.hr/print.aspx?id=13256&url=print>

Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike (MROSP) (2023.b). *Godišnje statističko izvješće o primijenjenim pravima socijalne skrbi, pravnoj zaštiti djece, mladeži, braka, obitelji i osoba lišenih poslovne sposobnosti, te zaštiti tjelesno ili mentalno oštećenih osoba u Republici Hrvatskoj*. Preuzeto 19.09.2024. sa mrežnih stranica Ministarstva:
<https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Glavno%20tajni%C5%A1tvo/Godi%C5%A1nje%20izvje%C5%A1%C4%87e%202022/Godi%C5%A1nje%20statisti%C4%8Dko%20o%20primijenjenim%20pravima%20socijalne%20skrbi%202022.pdf>

Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike (MROSP) (2024). *Godišnje izvješće o provedbi provedbenog programa za 2023. godinu*. Preuzeto 18.09.2024. sa mrežnih stranica Ministarstva:

https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Glavno%20tajni%C5%A1tvo/Godi%C5%A1nji%20planovi%20i%20strate%C5%A1ka%20izvje%C5%A1%C4%87a/Godi%C5%A1nje%20izvje%C5%A1%C4%87e%20o%20provedbi%20provedbenog%20programa%20za%202023_%20MROSP.pdf

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih (MZOM) (2024.a). *Školski e-Rudnik*. Preuzeto 20.09.2024. sa mrežnih stranica Ministarstva:
<https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiZWZlZDQ0OTJmLWE2MjktYTQ5MWJlNDNlZDQ0IiwidCI6IjJmTFJmNjLWI3NjEtNDVhOWY1LTRhYzc3ZTk0ZTFkNCIsImMiOjh9>

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih (MZOM) (2024.b). *Školski e-Rudnik (vol.2)*. Preuzeto 20.09.2024. sa mrežnih stranica Ministarstva:
<https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiM2Q1NjVmZDEtMGUyMy00MDBiLTkzYWItYjBhMTA3MDFlOWUxIiwidCI6IjJmTFJmNjLWI3NjEtNDVhOWY1LTRhYzc3ZTk0ZTFkNCIsImMiOjh9>

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih (MZOM) (2024.c). *Školski e-Rudnik (vol.3)*. Preuzeto 20.09.2024. sa mrežnih stranica Ministarstva:
<https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiOTUxNTE3YmQtM2E3MC00MDE3OTQ0YjY0ZTFkNCIsImMiOjh9>

WZhYzU3Y2FIiwidCI6IjJjMTFjYmNjLWI3NjEtNDVkJYi1hOWY1LTRhYzc3ZTk0ZTFkNCIs
ImMiOjh9

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih (MZOM) (2024.d). *Školski e-Rudnik (Vol. Upisi u SŠ)*.
Preuzeto 20.09.2024. sa mrežnih stranica Ministarstva:
<https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiNmRlMGVIYU9k4NS00NDM1LWE3ZmQtOGY4OTg4MDY0ZWVjIiwidCI6IjJjMTFjYmNjLWI3NjEtNDVkJYi1hOWY1LTRhYzc3ZTk0ZTFkNCIsImMiOjh9>

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih (MZOM) (2024.e). Posebni nastavni programi za
učenike s teškoćama u razvoju. Posjećeno 22.09.2024. na mrežnim stranicama Ministarstva:
<https://mzom.gov.hr/vijesti/posebni-nastavni-programi-za-ucenike-s-teskocama-u-razvoju/6133>

Mowafi, M., Khawaja, M. (2005). Poverty. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 59:
260-264.

OECD (2019). Poverty. *Society at a Glance*. OECD Social Indicators, OECD Publishing, Paris.

Peace, R., i Mohammed, M. M. (2015). Social exclusion: A concept in need of definition. *Omran
For social sciences*, 4(14), 123-138.

Perin, V. i Bacalja, D. (2015). *Zapošljavanje osoba s invaliditetom: priručnik za poslodavce*.
Zadar: Zadarska županija

Pinilla-Roncancio, M., & Alkire, S. (2021). How poor are people with disabilities? Evidence based
on the global multidimensional poverty index. *Journal of Disability Policy Studies*, 31(4), 206-
216.

Pravobranitelj za osobe s invaliditetom (2023). *Izješće o radu Pravobranitelja za osobe s
invaliditetom 2022*. Preuzeto 23.7.2024. sa mrežnih stranica Hrvatskog sabora:
[https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2024-05-
17/185701/IZVJ_PRAVOBRANITELJ_INVALIDITET_2022.pdf](https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2024-05-17/185701/IZVJ_PRAVOBRANITELJ_INVALIDITET_2022.pdf)

Radna skupina za izradu i praćenje provedbe strategije borbe protiv siromaštva i socijalne
isključenosti (2014). *Strategija borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti u Republici
Hrvatskoj (2014.-2020.)* Zagreb. Preuzeto 19.09.2024. s mrežnih stranica Vlade Republike

Hrvatske: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/ZPPI/Strategije%20-%20OGP/socijalna%20politika/Strategija-siroma%C5%A1tvo-27032014%5B1%5D.pdf>

Rosano, A., Mancini, F., & Solipaca, A. (2009). Poverty in people with disabilities: Indicators from the capability approach. *Social Indicators Research*, 94, 75-82.

Schur, L., Kruse, D., Blanck, P. (2013). *People with Disabilities: Sidelined Or Mainstreamed?*. United Kingdom: Cambridge University Press.

Shaw, B. (1988). Poverty: absolute or relative? *Journal of Applied Philosophy*, Vol. 5, No. 1, 27-36.

Spicker, P., Leguizamon, S.A. i Gordon, D. (2007). Poverty: an international glossary. 2nd edition. *CROP international studies in poverty research*. London: Zed Books.

Svjetska zdravstvena organizacija (1980). *International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps: A manual of classification relating to the consequences of disease*. Geneva.

Svjetska znanstvena organizacija (2001). *International Classification of Functioning, Disability and Health: ICF*. Geneva.

Svjetska zdravstvena organizacija (2011). *World report on disability*. Preuzeto 15.7.2024. sa mrežnih stranica Svjetske zdravstvene organizacije:

<https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability>

Šućur, Z. (2001). *Siromaštvo: teorije, koncepti i pokazatelji*. Zagreb: Pravni fakultet.

Šućur Z. (2004). Siromaštvo i nejednakosti u Hrvatskoj od 2001. do 2003. *Revija za socijalnu politiku*, 11 (3-4), 443-450.

Šućur, Z. (2006.a). Siromaštvo, višedimenzionalna deprivacija i socijalna isključenost u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*, 37 (3-4), 131-147.

Šućur, Z. (2006.b). Objektivno i subjektivno siromaštvo u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 13 (3-4), 237-255.

Šućur, Z. (2014). Stari i novi siromasi u hrvatskom društvu: empirijski uvid. *Bogoslovska smotra*, 84 (3), 577-610.

Šućur, Z. (2018). Socijalna isključenost i socijalna pravednost. *Socijalno inkluzivne knjižnične usluge: zbornik radova*. Koprivnica: Knjižnica i čitaonica Fran Galović, str. 13-32

Ured za međunarodne i europske poslove (2013). *Kronologija važnijih datuma u procesu pristupanja Hrvatske Europskoj Uniji*. Posjećeno 19.7.2024. na mrežnim stranicama Hrvatskog sabora: <https://www.sabor.hr/hr/europski-poslovi/sabor-u-procesu-pristupanja-eu-u/kronologije>

Ured za studente s invaliditetom (2024). *Podrška studentima*. Posjećeno 21.09.2024. na mrežnim stranicama Sveučilišta u Zagrebu: <https://www.unizg.hr/studiji-i-studiranje/podrska-studentima/ured-za-studente-s-invaliditetom/>

United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) (2022). *Approaches to Measuring Social Exclusion*. Preuzeto 20.09.2024. s mrežnih stranica UN Economic Commission: <https://unece.org/sites/default/files/2022-05/ECECESSTAT20221.pdf>

United Nations Global Compact (2024). *Poverty*. Posjećeno 09.09.2024. na mrežnim stranicama UN Global Compact: <https://unglobalcompact.org/what-is-gc/our-work/social/poverty>

Venter, C., Savill, T., Rickert, T., Bogopane, H., Venkatesh, A., Camba, J., Mulikita, N., Khaula, C., Stone, J. i Maunder, D. (2002). *Enhanced accessibility for people with disabilities living in urban areas. Engineering knowledge and research: Project R8016*. Department for International Development (UK).

Vlada Republike Hrvatske (2003). *Nacionalna strategija jedinstvene politike za osobe s invaliditetom od 2003. godine do 2006. godine*. Posjećeno 18.7.2024. na mrežnim stranicama Narodnih novina: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2003_01_13_159.html

Vlada Republike Hrvatske (2007). *Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2007. do 2015. godine*. Posjećeno 18.7.2024. na mrežnim stranicama Narodnih novina: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_06_63_1962.html

Vlada Republike Hrvatske (2017). *Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2017. do 2020. godine*. Posjećeno 18.7.2024. na mrežnim stranicama Narodnih novina: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_04_42_967.html

Vlada Republike Hrvatske (2021). *Nacionalni plan izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom za razdoblje od 2021. do 2027. godine*. Preuzeto 14.07.2024. na mrežnim stranicama Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike: <https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Glavno%20tajni%C5%A1tvo/Godi%C5%A1nj%20planovi%20i%20strate%C5%A1ka%20izvje%C5%A1%C4%87a/Nacionalni%20plan%20izjedna%C4%8Davanja%20mogu%C4%87nosti%20za%20osobe%20s%20invaliditetom%20za%20razdoblje%20od%202021%20do%202027.%20godine.pdf>

Vlada Republike Hrvatske (2022). *Unaprjeđenje položaja i prava osoba s invaliditetom jedno je od prioritetnih pitanja društva u cjelini*. Posjećeno 08.09.2024. na mrežnim stranicama Vlade Republike Hrvatske: <https://vlada.gov.hr/vijesti/unaprjedjenje-polozaja-i-prava-osoba-s-invaliditetom-jedno-je-od-prioritetnih-pitanja-drustva-u-cjelini/37441?lang>

Vlada Republike Hrvatske (2023.a). *Sjednica Vlade: Prvi put se zakonom uređuje usluga osobne asistencije. 203. sjednica Vlade Republike Hrvatske*. Posjećeno 19.7.2024. na mrežnim stranicama Vlade Republike Hrvatske: <https://vlada.gov.hr/vijesti/sjednica-vlade-prvi-put-se-zakonom-uredjuje-usluga-osobne-asistencije/38018>

Vlada Republike Hrvatske (2023.b). *Sjednica Vlade: Minimalna plaća za 2024. godinu 840 eura bruto. 259. sjednica Vlade Republike Hrvatske*. Posjećeno 22.7.2024. na mrežnim stranicama Vlade Republike Hrvatske: <https://vlada.gov.hr/vijesti/sjednica-vlade-minimalna-placa-za-2024-godinu-840-eura-bruto/39267>

Vlada Republike Hrvatske (2023.c). *Inkluzivni dodatak primat će gotovo 150 tisuća korisnika*. Posjećeno 20.09.2024. na mrežnim stranicama Vlade Republike Hrvatske: <https://vlada.gov.hr/vijesti/inkluzivni-dodatak-primat-ce-gotovo-150-tisuca-korisnika/39215?lang=hr>

World Bank Group (2023). *Ending poverty and ensuring dignity for all*. Posjećeno 11.09.2024. na mrežnim stranicama World Bank Group: <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2023/10/16/end-poverty-and-ensure-dignity-for-all>

World Health Organization (2018). *Employing people with disabilities in Croatia: intersectoral public health action for an inclusive labour market*. Posjećeno 09.09.2024. na mrežnim stranicama Svjetske zdravstvene organizacije: <https://www.who.int/teams/primary-health-care/evidence-and>

innovation/primary-health-care-case-study-compendium/detail/employing-people-with-disabilities-in-croatia--intersectoral-public-health-action-for-an-inclusive-labour-market

Zakon o inkluzivnom dodatku. *Narodne novine*, br. 156/23.

Zakon o osobnoj asistenciji. *Narodne novine*, br. 71/2023.

Zakon o povlasticama u prometu. *Narodne novine*, br. 133/2023.

Zakon o registru osoba s invaliditetom. *Narodne novine*, br. 63/22.

Zavod za vještačenje, profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom (ZOSI) (2024). *Vještačenje*. Posjećeno 14.09.2024. na mrežnim stranicama ZOSI: <https://zosi.hr/kontakti/vjestacenje/>